

TANULMÁNYOK

AZ 1848—49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC HADI ZÁSZLÓI

Kerekes Zoltán

I. RESZ*

Magyarországnak a Habsburg birodalomtól való függése a francia forradalmat követő időszakban — tehát a XVIII. század végétől — a korábbinál is nagyobb méretűvé vált. A nemzeti függetlenség hiánya, az idegen elnyomás talán semmilyen téren nem mutatkozott meg olyan szembeötlően, mint éppen a hadügy, a hadsereg területén. Az országnak nem volt önálló hadserege, a császári haderőbe szervesen beillesztett magyar ezredekkel minden tekintetben az Udvari Haditanács rendelkezett. 1792 és 1815 között a Habsburg-haderő soraiban a magyar királyság területéről közel 1 millió katona¹ harcolt a forradalmi Franciaország, majd a napóleoni császárság ellen viselt koalíciós háborúkban. Ezek a háborúk mérhetetlen vér- és anyagi áldozatot követeltek az ország népétől, a jobbágytömegektől, akikre a feudális uralkodó osztály szinte teljes egészében áthárította a hadviselés minden terhét: a katonáskodást, a hadiadókat és a természetbeni szolgáltatásokat.

A magyar nemesi rendi országgyűlésnek nem volt beleszólása a külpolitikába, és azon belül a hadüzenet, valamint a békekötés kérdéseibe sem; szerepe a honvédelem területén csupán a bécsi kormányzat részéről esetenként megkövetelt újonckontingens és hadiadó megszavazására szorítkozott, amit hol készségesen, hol vonakodva, de teljesített. Az 1811—1812. évi országgyűlésen például a rendek megszavazták ugyan a királyi leiratban megjelölt 12 millió forint hadiadót, de kijelentették: ha a király „... az alkotmány és ősi szabadság sérelmeit nem orvosolja, az ország kormányzatának függetlenségét vissza nem állítja, ily segedelmet jövőben nem ajánlhatunk.”^{1/a} Az országgyűlés álláspontja azonban Bécset nem nagyon izgatta, már csak azért sem, mert I. Ferenc 1825-ig össze sem hívta a magyar or-

* A tanulmány II. részét folyóiratunk 1972. évi 2. számában közöljük (A szerk.)

¹ Magyarország története I. köt. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1964. 408. o.

^{1/a} *Szederkényi Nándor*: A magyar hadi intézmény történeti és közjogi megvilágításban. Budapest, Athenaeum, 1896. 165. o.

szágyűlést. Napóleon hadseregének 1812-es oroszországi veresége, majd a francia császárságnak 1815-ben bekövetkezett végleges bukása nyomán a korábbi európai hatalmi helyzetét visszanyert Habsburg birodalomnak, a nemzeti és szabadságmozgalmak elnyomására létrehívott Szentszövetség egyik tekintélyes alapító tagjának, már nem volt szüksége arra, hogy a magyar országgyűlés támogatásával szerezzen érvényt kívánalmainak. Bécs, az alkotmányos formákat félretéve, rendeletekkel írta elő az országnak az újoncok számát és a hadiadók összegét — s nem egy esetben katonasággal és letartóztatásokkal, tehát erőszakkal törte meg a megyék ellenállását. E mellett a Habsburg-kormányzat Magyarország háborús áldozatvállalásának kiváltásában jelentős teret biztosított az eszmei-érzelmi befolyásolásnak is: a magyar nemzet áldozatkészségére, a trón és a haza iránti hűségére, fiainak ősi vitézségére hivatkozó, lelkesítő szólamoknak csakúgy, mint a nemességet kiirtással, az egész országot végpusztulással fenyegető francia forradalommal való rémisztgetésnek. „Minden népek, egész Európa szemei reátok, magyarokra van függesztve — hangsúlyozta I. Ferenc az 1808. évi országgyűlésen elmondott trónbeszédében —, azon legyetek, hogy továbbra is megtarthassátok saját nemzeti sajtáságtokat.”²

Az 1808-as trónbeszéd szemforgató módon hivatkozott a magyar nemzeti sajtáságokra, a bécsi kormányzat — különösképpen a hadsereg területén — ugyanis már régen nem volt tekintettel Magyarország érdekeire és azokra a nemzeti sajtáságokra, amelyeknek Franciaországgal szembeni megvédésére buzdított. 1808 előtt és után is — egészen 1848-ig — a magyar országgyűléseken a követek ismételten sérelmeztek, hogy a magyar ezredeknél a vezénylet és az ügyvitel nyelve német; hogy a tábornokok és a törzstisztek között magyarok alig akadnak; hogy a magyar gyalogezredek katonái német jellegű egyenruhát viselnek. Az országgyűléseken többször képezték sérelem tárgyát a magyar ezredeknek az osztrák császári színeket és címert fel-tüntető zászlói³ is, amelyek talán minden más ténynél szembetűnőbb

² Uo. 159. o.

³ A XIX. század első felében (1848-ig) az osztrák császári hadsereg magyar gyalogezredei téglalap alakú, fehér alapszínű, szabad szélein váltakozva fekete-arany-piros-ezüst lángnyelvekkel szegélyezett ezredzászlókat és sárga alapszínű, fekete-sárga-piros-fehér lángnyelv szegélyes zászlóaljzászlókat használtak. Az ezredzászlóknál a zászlólap egyik oldalára Szűz Mária ábrázolást, a másikra az éppen érvényben levő osztrák császári középcímert festették. A zászlóaljzászlókra, mindkét oldalra az osztrák császári középcímert került. A huszárezredeknél az ezredzászlók szintén fehérek, az osztályzászlók pedig sárgák voltak, de a zászlólap mindkét esetben négyzet alakú és a gyalogsági zászlóknál lényegesen kisebb méretű volt. A huszárezredek ezredzászlójának egyik oldalára Szűz Mária ábrázolást festettek, a másikra pedig az osztrák császári kiscímert. Az osztályzászlók mindkét oldalán az osztrák császári kiscímert szerepelt. Az 1806-ban bevezetett osztrák császári középcímert: bal karmában országmalmát, jobbában kardot és jogart tartó, kiterjesztett szárnyú osztrák császári kétféjű sas, nimbusz övezte két fején koronával, mellén az osztrák császári háznak a Német Lovagrend nagymesteri keresztjére fektetett és rendláncokkal övezett címerével. A sas szárnyain félkörívben a birodalmat alkotó országok és tartományok címerét helyezték el, jobbról és fentről kiindulva következő sorrendben: Magyarország, Galícia, Salzburg, Erdély, Morvaország és Szilézia, Stájerország és Karinthia, Würzburg és Franken, Krakkó, Alsó-Ausztria, Csehország. A kiscímert csupán abban különbözött a középcímertől, hogy mellékcímerei nem voltak. 1806 és 1848 között két címerváltozásra került sor: 1815-ben a Német Lovagrend nagymesteri keresztjét kikittatták a címerből, továbbá Würzburg és Franken, valamint Krakkó címerét, ugyanakkor a mellékcímerek sorába bevették Lombardia, Velence és Tiroi címerét. 1836-ban Ylliria címerével 11-re bővült a mellékcímerek száma és változás állt be a szív-pajzsot övező rendláncoknál is. Az 1815. évi és az 1836-os címerváltozások miatt a császári hadsereg 1816-ban és 1837-ben új mintájú zászlókat kapott.

tükrözték, hogy Magyarország nem független és nincs önálló nemzeti hadserege. A magyar gyalogezredek zászlóin Magyarország címerét a császári kétfejű sas szárnyain feltüntették ugyan, de csupán oly módon, mint az Ausztriai Császárság egyik tartományának címerét. A huszárezredek zászlóin még Magyarország címere sem szerepelt, mert a lovassági zászlókra az 1800-as évek elejétől csupán a császári kiscímert festették, amelyen úgynevezett mellékcímerek — köztük Magyarországé — nem voltak feltüntetve.

Az 1832—36-os országgyűlés 1835. május 10-i országos ülésén az új uralkodó elnevezéséről folyó vitában — ebben az ellenzék álláspontja az volt, hogy az új uralkodó I. Ferdinánd osztrák császár mint magyar király az V. Ferdinánd nevet használja, mivel már volt négy Ferdinánd nevű magyar király — Beöthy Ödön, a nemesi ellenzék egyik vezetője az ország függetlenségére hivatkozva az V. Ferdinánd elnevezést követelte, és hangoztatta, hogy az ország függetlenségét egyébként is több oldalról megnyírbálták; hogy diplomáciai téren Ausztria már elnyelte Magyarországot s külföldön Magyarországnak még a nevét is elfelejtették; hogy magyar katonaságról nem lehet beszélni és a zászlókon a nemzeti színek helyét a kétfejű sas foglalta el.⁴

Az 1832—36-os országgyűlés feliratban javasolta az uralkodónak: „Minden magyarországi pénzek magyar körírásokkal veretessenek és minden egyéb akár polgári, akár katonai intézeteknél is az ország címere, színei és magyar körírású pecsétje használtassék.”⁵

A javaslatot az uralkodó válasz nélkül hagyta, ezért az alsótábla az 1843—44. évi országgyűlésen a fentihez hasonló megfogalmazásban ismét előterjesztette az ország címerének és színeinek használatára vonatkozó javaslatát, kitérve abban a katonaságra is, de a javaslat lényegében már a felsőtáblán megfeneklett.

Jóllehet a XVIII. század negyvenes éveiben már a magyar színeként elismert, a francia forradalom hatására pedig a XIX. század elejétől a társadalmi haladás és a nemzeti szabadság jelképének tekintett piros-fehér-zöld, magyar nemzeti trikolorit⁶ a császári hadsereg magyar ezredei 1848 előtt nem viselhették zászlóikon, a magyar nemzeti színeknek hadi zászlókon való alkalmazására elvéve mégis sor került; éspedig a nemesi felkelés, az insurrectio és a polgárórség⁷ zászlóin. Ennek bizonyítékaként megemlíthető az a piros-fehér-zöld lángnyelvekkel (háromszögekkel) szegélyezett, fehér alapszínű, egyik

⁴ Ballagi Géza: A magyar nemzet története. IX. köt. Szerk.: Dr. Szilágyi Sándor, Budapest, Athenaeum, 1897. 373. o.

⁵ Kumorovitz L. Bernát: A magyar zászló és nemzeti színeink múltja. Hadtörténelmi Közlemények (továbbiakban HK.) 1954. 3—4. sz. 56. o.

⁶ A magyar nemzeti színekkel részletesen foglalkozik Kumorovitz L. Bernát: HK. 1954. 3—4. sz. 18—60. o., 1956. 1. sz. 77—119. o.

⁷ Az elavult, csekély harcértékű és csak alkalmilag fegyverbe hívott nemesi felkelésnek a bécsi kormányzat maga sem tulajdonított nagy jelentőséget. Az insurrectio fegyverbe hívására és hadi alkalmazására Bécs intézkedett ugyan, de a nemesi felkelés magyar jellegét az egyenruha, a vezényleti nyelv, a tisztikar összetétele és a zászlók tekintetében nem korlátozta. Ugyanez némileg a félkatonai, karhatalmi jellegű polgárórségre is vonatkozott, bár ennél a városi polgárság nemzeti összetételétől függött a polgárórség jellege. Erősen német jellegű volt a polgárórség Győrben és Sopronban.

oldalán aransugarakkal övezett Szűz Máriát, a másikon Magyarországnak két lebegő angyal tartotta címerét feltüntető zászló,⁸ amely feltehetően a nemesi felkelés 1800. évi fegyverbe hívása során felállított Vas megyei insurrectionalis gyalogzászlóalj részére készült. A zászló felirata: „Francisco II. Feliciter Regnante... Comitatus Castri Ferrei.” A pesti magyar polgári gyalog őrhad 1844. augusztus 14-én felavatott⁹ zászlója¹⁰ ugyancsak a magyar trikolórt jelenítette meg. Sámuel Alajos, az őrhad lelkesze a zászlószenteléskor elmondott beszédében az uralkodó iránti feltétlen alázat és hűség hangsúlyozása mellett kiemelte annak jelentőségét is, hogy sikerült „nemzeti színben, nemzeti parancssóra... a nemzeti zászló alatt e nemzeti polgári őrhadat létre hozni”.¹¹

A bécsi udvarnak a nemzeti önállóságért és a társadalmi haladásért fellépő erők nyomására tett fenti engedményei nem változtattak azon a tényen, hogy Magyarországnak 1848 előtt nem volt önálló hadserege, hogy a magyar katonákat az országot elnyomó Habsburg birodalom, az osztrák császárság színeit és címerét viselő zászlók alá kényszerítették. Az 1848-as pesti polgári demokratikus forradalom győzelme, a jobbágyfelszabadítás és a nemzeti függetlenség kivívása nyomán születhetett csak meg — noha nem csekély további küzdelem árán és nem egyik napról a másikra — az önálló magyar nemzeti haderő, a *honvédség*, amely az ország címerét és a piros-fehér-zöld nemzeti trikolórt hordozta zászlóin.

Az 1848—49-es forradalom és szabadságharc hadi zászlóiról beszélve azonban nem szorítkozhatunk csupán a reguláris hadseregre, azaz a honvédség zászlóira, hanem a szabadságharc hadi zászlóinak tekintjük természetesen a fegyveres erő többi részének, a nemzetőrségnek, a népfelkelésnek, a különböző szabad- és gerillacsapatoknak a zászlóit, sőt az úgynevezett toborzó zászlókat is.

A piros-fehér-zöld trikolórt, amelyet a nagy francia forradalmat követő évtizedekben, de különösen az 1830-as évektől kezdve Magyarországon egyre szélesebb rétegek tekintettek a polgári forradalom és a független nemzeti állam jelvényének és szimbólumának, az 1848-as pesti forradalom vívta ki. A piros-fehér-zöld nemzeti színt, amely alig egy évtizeddel ezelőtt „még meglehetősen tiltott portéka volt, és viselését felségsértésnek tartották”¹², az 1848. márciusi napokban a forradalmi tömegek ezrével tüzték ki zászlók és kokárdák formájában, mind a fővárosban, mind vidéken. Ugyanakkor a forradalom fellépett a magyar nép szemében oly gyűlöletes osztrák császári kétfejű sas és a fekete-sárga szín használata ellen.

⁸ A zászló az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében található. Leltári száma: 0114/ZI.

⁹ *Weil Fülöp*: A megújított pesti magyar polgári gyalog-őrhad 1844. évi Nyárutó 15. Rákospalotán ünnepelt zászlószentelésének emlékkönyve. Pesten, Landerer és Heckenast, 1845. 52. o.

¹⁰ A zászlót az Országos Hadtörténeti Múzeum őrzi. Leltári száma: 0144/ZI.

¹¹ *Weil*: I. m. 52. o.

¹² Marcius Tizenötödike, 1848. április 6.

A „Le a kétfejű sassal!” jelszó ¹³ 1848. március 15-én délelőtt, a Landerer és Heckenast Nyomdát lefoglaló és forradalmi követeléseit előzetes cenzúra nélkül nyomtatató pesti néptömeg soraiból, az ifjú Vajda János, a költő ajkáról hangzott el először. Ugyanaznap délután a pesti városházán előzőleg megalakított forradalmi bizottság, a tizen-négytagú Közbátorsági Választmány vezetésével húszezres tömeg vonult át Budára, hogy a Helytartótanáccsal is elfogadtassa a forradalom követeléseit. A menet élén Szathmáryné Farkas Lujza, a Nemzeti Színház jeles művésze vitte a nemzeti zászlót.¹⁴ Este a börtönből kiszabadított Táncsics Mihályt Pestre kísérő fáklyás diadalmenet soraiban már egyre szaporodtak a nemzeti zászlók, a forradalom első napjának fináléjaként a Nemzeti Színházban lezajlott spontán ünnepségen pedig mind a színészek, mind a színház nézőterére betódult tömegek nemzeti kokárdát viseltek.¹⁵

A színházi ünnepséget követően a Közbátorsági Választmány ülést tartott, amelyen a forradalom első napjának eseményeit és eredményeit elemezte, majd határozatokat hozott a légközelebbi teendőket illetően. A Választmány — amint 1848. március 15-i keltezéssel ki-nyomtatott és másnap közzétett két felhívásából kitűnik — a forradalom felfegyverzését, a nemzetőrség megalakítását tekintette leg-sürgősebb feladatának és elhatározta, hogy a pesti polgári őrsereg lét-számát egyelőre 1500 fővel növeli. A Közbátorsági Választmány el-rendelte azt is, „hogy a pesti polgári őrsereg mint nemzeti őrsereg nemzeti színekkel ékesíttessék”,¹⁶ és kimondta, hogy mind a polgári őrsereg tagjainak, mind a nemzetőrségbe újonnan jelentkezőknek egy-azon ismertető jele lesz: „egy nemzeti szalag a bal karon s nemzeti színű rózsza a fővegen.”¹⁷ A Választmány határozatot hozott továbbá a főváros március 16-i ünnepi kivilágítására és arra, hogy a jövőben „Pestváros, mint a haza szíve törvényházának tornyán nemzetiszínű lobogó lobogand.”¹⁸ Március 16-án azonban nemcsak a pesti városházá-ra tűzték ki a nemzeti zászlót, hanem az egész főváros zászlódíszbe öltözött. A korabeli hírlapi tudósítás szerint „minden utcában — s némi kivétellel majd minden házon nemzeti kisebb s nagyobb zászlók hirdetik a halottaiból föltámadt népszabadságot...”¹⁹ Az egyetem épü-letét, a nyomdákat, a könyvesboltokat „Éljen a sajtószabadság!” fel-iratú nemzeti zászlók díszítették, az Ellenzéki Kör ablakiban 150 zászló lengett²⁰ és még a hengermalom, a selyemgyár és a cukorgyár épületére is kitűzték egy-egy nagy zászlót.²¹ Az utcákon egész nap „örömrivalgó csapatokban járt a nép zászlókkal fel s alá”²² és minden-kinék a mellét kokárda ékesítette.

¹³ *Birányi Akos*: Pesti forradalom. (Martius 15—19.) Hiteles adatok nyomán. Pest, Trattner és Károlyi, 1848. 22. o.

¹⁴ *Pálffy Ilona*: Nők a magyar függetlenségért. Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1952. 53. o.

¹⁵ *Pesti Hírlap*, 1848. március 17.

¹⁶ *Pap Dénes*: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. 1848—1849. I. köt. Pest, Heckenast Gusztáv, 1868. 14—15. o.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Jelenkor, 1848. március 21.

²⁰ *Kléh István*: A pesti forradalom története 1848-ban. Pest, Beimel nyomdája, 1848. 30. o.

²¹ Jelenkor, 1848. március 21.

²² *Kléh*: I. m. 30. o.

A nemzeti zászlók és kokárdák iránti nagy keresletre jellemző, hogy egy Váci utcai kereskedőtől néhány nap alatt 12 ezer nemzetiszínű kokárdát és 200 zászlót vásároltak.²³

A nemzeti zászlók és kokárdák tömeges kitűzésével egyidejűleg a forradalmi tömeg követelte a császári sasoknak és az ausztriai színeknek a középületekről történő eltávolítását, illetve kicserélését magyar címerrel és magyar nemzeti színekkel. E követelést a március 17-én délután megtartott népgyűlés fogalmazta meg és Nyáry Pál vezetésével küldöttséget menesztve a Helytartótanácsához, azt a követelés teljesítésére kényszerítette.²⁴ Egyébként Pest megye március 21-i közgyűlése is határozatot hozott „az ország függetlenségének és nemzetiségének lealacsonyító gúnyául alkalmazott ausztriai színeknek és császári jelvényeknek nemzeti színekkel és címerekkel való felcserélésére.”²⁵

Néhány nap múlva a középületekre, köztük a Helytartótanács és a kamara épületére is kitűzték a nemzeti zászlót, ugyanakkor a zálogháznál, a harmincad-, posta- és sóhivataloknál a korlátokat és az őrbódnát nemzetiszínűre festették át.²⁶

A reakció minden lehető elkövetett, hogy útját állja a nép követeléseinek. A Bálvány utcai váltótörvényszéktől például március 28-án nemzeti zászlóval felvonuló tüntető tömegnek erőszakkal kellett elkoboznia a kétfejű sasos, latin köriratú pecséteket.²⁷ Különösen konokul ragaszkodott a fekete-sárga színhez és a kétfejű sashoz a fővárosban állomásozó császári katonaság, főleg annak tisztikara, amely, ha elegendő megbízható katonája lett volna — a 7 ezer főnyi helyőrségnek nemcsak a magyar, hanem az olasz katonái közül is sokan rokonszenveztek a forradalmi tömegekkel —, bizonyára megkísérli a forradalom vérbefojtását. „A királyi kaszárnyákról a sasok még mindig nem akarnak elrepülni — méltatlankodott a korabeli lap —, a halál színei fekete és sárga alakban még mindig gyászolni látszanak valamit. Megmozdíthatatlan nép ez a katonai hatóság... még mindig nem akarja elismerni, hogy ezentúl a nemzet parancsol...”²⁸

A március 15-ét követő napokban a főváros népének ingerültsége nőttön-nőtt a budai császári főhadparancsnokság iránt, egyrészt mert az nem tűzette ki a laktanyákra a nemzeti zászlót, de méginkább amiatt, hogy az alakuló nemzetőrség részére szükséges fegyverek kiadását minduntalan elodázta. Március 22-én este, amikor elterjedt annak a híre, hogy titokban ágyúkat és lőport szállítottak a katonaság részére, a forradalmi fiatalság — a nép helyeslésével találkozva — elhatározta a katonaság megtámadását. Az összetűzés azonban mégis elmaradt, mert másnap a Közbátorsági Választmány négytagú küldöttsége kereste fel Lederer budai főhadparancsnokot, majd a vele

²³ Pesti Divatlap, 1848. március 21.

²⁴ Kléh: I. m. 38. o.

²⁵ Nemzeti Újság, 1848. március 23.

²⁶ Jelenkor, 1848. március 21.

²⁷ Kéry Gyula: A magyar szabadságharc története napi-krónikákban. Budapest, Franklin Társulat, 1889. 217. o.

²⁸ Uo. 213. o.

folytatott tárgyalásról délután 3 órakor a Múzeum téren tartott népgyűlésen arról számolt be, „hogy a főparancsnok becsületszavára fogadá, miszerint a honpolgárokat nem fogja megtámadni a katonaság. Hogy ismét 1500 fegyver fog kiosztatni, s hogy a nagy laktanyán (invalidus) 3 órától fogva nemzeti czimerű, nemzeti lobogó fog lengeni. Ez meg is történt.”²⁹

A március 15-ét követő napokban — a 12 pontot elfogadva — a vidék népe is csatlakozott a forradalomhoz. A forradalmi átalakulás, a fővároshoz hasonlóan, vidéken is a nemzeti trikolor kitűzése és lelkes ünneplése közepette ment végbe.

Székesfehérvárott — a város lakosságának jelenlétében — március 17-én délután tűzték ki a „béke, szabadság és egyetértés” feliratú nemzeti zászlót a városháza erkélyére.³⁰ Pécsen március 18-tól lengett nemzeti zászló a városháza tornyán,³¹ másnap pedig a császári címereket az ország címerével cserélték fel.³² Debrecenben március 20-án este kerülnek fel először a nemzeti kokárdák a fővegekre.³³ A nagykunok március 26-i, Kisújszálláson tartott gyűlésére a környező községek küldöttségei nemzeti zászlókkal vonultak fel, hogy elfogadják a 12 pontot.³⁴ Baján a városi tanács határozata értelmében március 27-én ünnepélyes keretek között tűzték ki a háromszínű zászlót a városházára.³⁵ Tehát „a fővárosi mozgalom mindenütt a legélénkebb rokonszenvre talált. Szeged, Miskolcz, Fehérvár, Szabadka, Kecskemét mindenik feltűzé a nemzeti trikolort, és körötte a nép gyülekezik, melly e zászlót kezében, ha arra kerülne a sor, megtudná védelmezni.”³⁶

1848. március 23-án, amikor a pozsonyi országgyűlés alsóháza a nemzeti zászlóról és a magyar címerről szóló törvényjavaslatot tárgyalta, a bécsi udvarnak kész tényként kellett tudomásul vennie, hogy a pesti forradalom — az országgyűlés napirendjén szereplő sok más problémához hasonlóan — a magyar nemzeti zászló és címer szabad használatát, de facto, már megvalósította. Az alsóház ülésén Magyarország ún. kapcsolt részeinek zászló- és címerhasználatára vonatkozóan kiegészített és a képviselők által elfogadott törvényjavaslatot március 26-án a felsőház is jóváhagyta.³⁷

Az 1847—48-as országgyűlésen alkotott és összességükben 1848. április 11-én szentesített nagy jelentőségű törvények között a nemzeti színről és az ország címeréről szóló 21. törvénycikkely így hangzott:
„1. §. A nemzeti szín és ország czimere ősi jogaiba visszaállítatik.

²⁹ Nemzeti Újság, 1848. március 26.

³⁰ Uo. 1848. március 21.

³¹ Jelenkor, 1848. március 23.

³² Uo. 1848. március 28.

³³ Uo. 1848. április 2.

³⁴ Uo. 1848. április 6.

³⁵ Nemzeti Újság, 1848. április 2.

³⁶ Marczius Tizenötödike, 1848. március 21.

³⁷ Felsőház Első Ferdinánd osztrák császár, Magyar- és Csehországok e néven ötödik apostoli királya által szabad királyi Pozsony városába 1847-ik esztendei sz. András hava 7-dik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésének irományai. (Továbbiakban: Az 1847—48. évi országgyűlés iratai.) Pozsony, 1848. 116. o.

2. §. Ennélfogva a három színű rózsza polgári jelképen újra felvétetvén, egyszersmind megállapítatik, hogy minden középületeknél s közintézeteknél minden nyilvános ünnepek alkalmával, és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó és ország czimere használtassék. — Egyébiránt a kapcsolt részeknek szabadságukban hagyatván, hogy az ország színei és czimere mellett, saját színeiket és czimerüket is használhassák.”³⁸

A 21. törvénycikkelyt elolvasva rögtön szembetűnik, hogy az a hadsereg, a katonaság zászlóira vonatkozóan nem tartalmaz kitételeket, jöllehet az 1848. január 7-én benyújtott törvényjavaslatban — a nemzeti szín és címer kérdése eredetileg nem önállóan, hanem a magyar nyelvről és nemzetiségről szóló törvényjavaslatba iktatva került tárgyalásra — benne volt, hogy „... minden polgári, kincstári, *katonai intézeteknél*... (a szerző kiemelése) egyedül az ország czimere és a nemzetiszínek használtassanak...”³⁹ A katonai zászlóra vonatkozó rendelkezésnek a 21. törvénycikkből való kimaradását ugyanarra az okra vezethetjük vissza, mint az önálló magyar hadseregről szóló törvényjavaslatnak az 1847—48-as országgyűlés napirendjéről történt levételét: az országgyűlésen többségben levő mérsékelt elemek el akarták kerülni, hogy a császári hadseregnek a bécsi udvar részéről évszázadok óta oly féltékenyen őrzött egysége megbontásával, a dinasztia iránti hűség megsértésének gyanújába keveredjenek.⁴⁰ A császári királyi hadsereg egysége lebegett a bécsi Állami Konferencia előtt is, amikor a törvényjavaslat teljes egészében való elfogadása mellett foglalt állást és elutasította a Magyar Kancellária országgyűlési bizottságának azt az indítványát, hogy a törvényjavaslatból töröljék a háromszínű kokárda mint polgári jelvény kifejezést. Az Állami Konferencia ravasz módon ugyanis így okoskodott: a háromszínű rózsza, mint polgári jel felvétele megfogalmazásból az is következik, hogy mint nem polgári, vagyis nem civil, tehát mint katonai jelvényt nem veszik fel; azaz, a magyar ezredek zászlói nem lesznek nemzetiszínűek, „hanem megmaradnak fekete-sárgának.”⁴¹

A nemzeti színről és címerről szóló törvény nem rendelkezett ugyan a nemzetőrség zászlóiról sem, de magától értetődő volt, hogy a pesti forradalomnak szinte az első óráiban létrehívott nemzetőrség — ez az 1789-es francia forradalomtól örökölt és Európa-szerte a népszabadság pillérének tekintett intézmény — a piros-fehér-zöld trikolórt hordozza zászlóin.

A bécsi udvar és a magyar nagybirtokos reakció ellenszenvvel és aggodalommal fogadta a magyarországi nemzetőrség rohamos növekedéséről március végén és április elején Bécsbe és Pozsonyba érkező híreket; és nem véletlen, hogy a 48-as törvénycikkek közül egyik

³⁸ 1848-dik évi magyar országgyűlésen alkotott törvénycikkelyek. (Továbbiakban: 1848-as törvénycikkelyek...) Pesten, Trattner és Károlyi, (1848.) 47. o.

³⁹ Az 1847—48. évi országgyűlés iratai. 50—52. o.

⁴⁰ Márki Sándor és Beksics Gusztáv: A magyar nemzet története. X. köt. Szerk.: Dr. Szilágyi Sándor, Budapest, Athenaeum, 1898. 43. o.

⁴¹ Károlyi Árpád: Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt. Budapest, Kiadja a Magyar Történelmi Társulat, 1936. 140. o.

sem tette meg az utat Pozsonytól Bécsig, a királyi udvarig oly hosszú idő alatt, mint a nemzetőrsegről szóló.⁴² A városi és a falusi szegény néptömegeknek a nemzetőrségbe való belépését — és ily módon a felfegyverzést — a reakció a magasra szabott vagyoni cenzussal igyekezett megakadályozni; a nemzetőrség hivatását pedig leszűkítette „a személyes és vagyonbátorság, a közcsend és belbéke”⁴³ biztosítására. A nemzetőrség azonban mégsem vált azzá, amivé Bécs és a magyar reakció szeretne volna: egy, a korábbi polgárőrséghez hasonló jellegű, a dinasztia iránt lojális, társadalmilag passzív intézmény. Mindez már a forradalom legjelentősebb vívmányait fenyegető március 28-i királyi leiratok miatt támadt tömegmegmozdulások napjaiban kiderült, amikor a nemzetőrség legforradalmibb alakulatai készek voltak arra is, hogy a márciusi fiatalok vezetésével kivívják a köztársaságot.

Mint említettük, a nemzetőrség szervezését, a Közbátorsági Választmány már március 15-én éjjel elkezdte és ettől kezdve több ízben is felhívta a főváros népét: „A nemzetőrség föllállítása s fölfegyverzése első gondunk legyen.”⁴⁴ Március—áprilisban a fővárosban és vidéken egyaránt sorra alakultak meg a nemzetőrszázadok, zászlóaljok, illetve osztályok, amelyek részére lelkes honleányok napokon belül nemzetiszínű zászlókat varrtak és hímeztek. A pesti költők és írók feleségei — Petőfiné, Vörösmarthyné, Bajzáné, Szigligetiné és mások — „nehéz habos selyemből” készítettek a pesti nemzetőrség részére egy ezüst hímzéssel és rojtozással díszített zászlót.⁴⁵ 300 losonci nemzetőr már 1848. március 18-án — talán a legelsőnek — felesküdt a nemzeti zászlóra.⁴⁶ A pesti nemzetőrség 6. osztálya március 19-én az Ellenzéki Kör épületében tett esküt a piros-fehér-zöld, „Hazáért, királyért és alkotmányért” feliratú zászlójára.⁴⁷ A híres debreceni kolégium diákjai, akik a pesti fiatalok példáján felbuzdulva „olly bátor mint nemes eltökéléssel, senkitől föl nem híva” léptek be „a honvédő polgári őrsereg” soraiba, március 26-án tartották zászlóavatási ünnepélyüket.⁴⁸

1848 áprilisától egyre több és több nemzetőr alakulat rendezett — többnyire eskütétellel összekapcsolva — zászlószentelési ünnepséget.

A szolnoki nemzetőrök⁴⁹ április 2-án, az egriek és a veszprémiek⁵⁰ április 9-én avatták fel zászlójukat. Április 10-én esküdt fel zászlójára Bars megye nemzetőrsege.⁵¹ Május 6-án az eperjesi főiskola ifjú

⁴² Uo. 124. o.

⁴³ „22. Törvénycikkely. A nemzeti őrseregről.” — 1848-as törvénycikkelyek... 47. o.

⁴⁴ Marcius Tizenötödike, 1848. április 3.

⁴⁵ Pesti Divatlap, 1848. április 15.

⁴⁶ Marcius Tizenötödike, 1848. április 13.

⁴⁷ Jelenkor, 1848. március 21.

⁴⁸ BESZÉD, melyet midőn a' honvédő polgári őrsereghez magát önként felajánlott h. h. debreczeni főiskolai ifjúság nemzeti lobogót tavaszelő 26-kán 1848. a' főiskola falaira kifüggeszté, a' szabad ég alatt tartott Péczeley József, főiskolai igazgató tanár. (Országos Hadtörténeti Múzeum nyomtatványtár, 1963/Nyt. sz.)

⁴⁹ Pesti Hírlap, 1848. április 9.

⁵⁰ Pesti Hírlap, 1848. április 19.; Horváth Pius: Veszprémi nemzeti őrség zászló-szentelési ünnepén tartott egyházi szózat, melyet April 9-én 1848. évben a szabad ég alatt elmondott. Veszprém, 1848.

⁵¹ Magyarország vármegyéi és városai. Bars vármegye. Budapest, Apolló Irodalmi Társaság, 1903. 414. o.

nemzetőrei,⁵² 7-én pedig a kassai lovas nemzetőrök⁵³ tartottak zászlóavatási ünnepséget. A kassai nemzetőrök az ünnepség végén díszmenetben vonultak el a zászlóanya előtt. A tatatóvárosi gyalogos nemzetőrség⁵⁴ zászlóavatási ünnepségére május 14-én került sor. A Vas megyei nemzetőrök⁵⁵ a zászlóanya, gróf Batthyány Lajosné Zichy Antónia névnapját, június 13-át választották a zászlóavatás napjául. Az ünnepségre Ikervárott került sor. A zalaegerszegi gyalogos nemzetőrszázad⁵⁶ 310 őrvitéze június 22-én esküdött fel az ugyanakkor felavatott zászlajára.

Az 1848-as nemzetőrség részére előírt esküformula így hangzott:

„Én NN. esküszöm az élő Istenre sat. a királynak és alkotmánynak hűséget, előljáróimnak engedelmisséget — esküszöm, hogy polgártársaimnak személyét és vagyonát minden törvénytelen támadás ellen, előljáróim felhívására oltalmazom, a közcsendet, békét és nyugalmat sem nem háborítom, sem háborítani nem engedem, általában minden szolgálati kötelességemet, midőn tőlem megkívántatik, pontosan teljesítem, és leszek polgári előljáróim vezérlete alatt hű őrje az alkotmánynak, a törvénynek és a hazának. Isten engem sat.”⁵⁷

A fenti esküvel tettek hitet zászlajukra a selmecbányai nemzetőrök⁵⁸ június 29-én, Péter-Pál napján.

Zrínyi Miklós híres jelszava: „Ne bánts a magyart!” szerepel azon a zászlószalagon,⁵⁹ amelyet a Baranya megyei nemzetőrség hegyháti zászlóaljának⁶⁰ július 3-án Beremenden megtartott zászlószentelési ünnepségen gróf Batthyány Kázmérné zászlóanya a zászlóra adományozott. Putnokon július 9-én, vasárnap szentelték fel a helybeli nemzetőrség zászlóját,⁶¹ a Borsod megyei nemzetőrök⁶² lobogóit pedig augusztus 30—31-én Miskolcon, illetve Mezőkövesden avatták fel. Szeptember 11-én Soltvadkerten esküdtek fel zászlajukra a Nógrád megyei nemzetőrök.⁶³ A Bihar megyei lovas nemzetőrcsapat⁶⁴ 1848. szeptember 26-án Nagyváradon a Kispiaç téren sorakozott fel zászlója felavatásához.

Az 1848-as nemzetőrség zászlóinak felavatása, felszentelése mindig rendkívül ünnepélyes keretek között zajlott le, amit egyébként a korabeli szabályzat is előírt: „A zászlószentelési díszletnek olly ünnepélylyel kell megtörténnie, hogy annak sajátságosága minden nemzetőr keblében szentesített kegyeletet gerjessen, a zászlónak tiszte-

⁵² A szabadságharc emlékalbuma. Kassa, 1898. 69—72. o.

⁵³ Uo. 44—46. o.

⁵⁴ Beszédek, melyek a tata-tóvárosi gyalog nemzeti őrsereg ünnepélyes felszentelése alkalmával tartattak. Komárom, 1848. 14. V.

⁵⁵ Pesti Hírlap, 1848. június 23.

⁵⁶ Nemzetőr, 1848. augusztus 6.

⁵⁷ 1848-as törvénycikkelyek . . . 52. o.

⁵⁸ Pesti Hírlap, 1848. július 6.

⁵⁹ A szalag az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van. Leltári száma: 0386/Z1.

⁶⁰ Kossuth Hírlapja, 1848. július 17.

⁶¹ Nemzetőr, 1848. július 23.

⁶² Pesti Hírlap, 1848. december 14.

⁶³ Dr. Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Nógrád megye. Budapest, Wodianer F. és Fiai Könyvnyomdája, é. n. 528. o.

⁶⁴ Hegyesi Márton: Bihar megye 1848—49-ben. Nagyvárad, Hügel Ottó Könyvnyomdája, 1885. 94. o.

letbeni tartására. Ez ereklye emlékeztesse őt elvállalt kötelességeinek teljesítésére. Az ünnepély elrendezését külön intézkedések határozzák meg, melyeket a helyhatóság, a zászlót szentelő zászlóalj vezérével, közzé teend.”⁶⁵

Az egyik legnagyobb szabású zászlószentelési ünnepélyre 1848. július 30-án, Budán, a Vérmezőn került sor, ahol 5000 nemzetőr részvételével 1 budai és 4 pesti gyalogos nemzetőrzászlóalj zászlóit avatták fel.⁶⁶ A budai zászlóaljnál Szemere Bertalanné, a pestieknél Almássy Pálné, Csekonics Jánosné, gróf Károlyi Györgyné és Kossuth Lajosné voltak a zászlóanyák. A zászlószentelés után a nemzetőrök előbb magyar, majd német nyelven tették le az előírt esküt.

Ugyancsak magyarul és németül hangzott el az eskü a budai és pesti lovas nemzetőrök ajkáról az augusztus 13-án délelőtt a Rákoson tartott zászlószentelési ünnepségen.⁶⁷ Az a kétágú zászlószalag, amelyet báró Vay Miklósné, Geymüller Katalin zászlóánya a budai lovas nemzetőrök zászlójára kötött, egy Tóth N. nevű honvédtiszt⁶⁸ jóvoltából a mai napig fennmaradt. „Védd, hogy megtarthatd”: ez a jelmondat olvasható a szalagon, amelyet az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében őriznek.⁶⁹ A pesti lovas nemzetőrök arannyal gazdagon hímzett, szabad szélein rojtozással díszített, fehér selyemzászlója a szabadságharc bukásakor szintén elkerülte a megsemmisülést és jelenleg a Nemzeti Múzeumnak a magyar nép történetét bemutató kiállításán látható. A zászló egyik oldalán Magyarország és Pest címere, valamint „1848 Királyért és Hazáért” jelmondat szerepel, a másik oldalán Szűz Mária ábrázolás, továbbá „1848 Magyarország védasszonya” felirat. A zászló, amelyet a zászlóánya Batthyány Lajosné, a miniszterelnök felesége adományozott a pesti nemzetőröknek, 1863-ban Triebler Ferenc, a néhai zászlótartó özvegyétől került be a Nemzeti Múzeumba.⁷⁰

Az 1848. augusztus 13-i zászlószentelési ünnepségre több mint egy hónappal azután került sor, hogy Baldacci Mórnak, a nemzetőrségi haditanács elnökének aláírásával megjelent az 1848. július 10-én kelt, alábbi kormányrendelet:

„A miniszterelnök jóváhagyásával a nemzetőrségeknél a gyalogzászlónak a rúdja a nemzeti színekkel festve fehér szegekkel kiverve, 1 öl négy láb hosszú. Felső végén egy lándzsa alakú fehér fémhegy, ennek egyik oldalán honi címer, a másikon V. F. van bevésve. Lobo-

⁶⁵ A magyar nemzeti őrseregnek kötelező szabályai. Pest, Landerer és Heckenast, 1848. 51–52. o. — A zászló iránti tisztelet elmélyítése végett írták elő azt is, hogy a zászlóaljparancsnok-őrnagy lakásán őrzött zászlónak „a kiállított hadakhozi elhozatala, mindig illő tisztelettel történjék.” A zászlót mindig egy főtiszt vezette szakasz kísérte a gyülekezőhelyen felsorakozott zászlóaljhoz, miközben két dobos az előírt indulót verte. Az őrnagy a zászlóval közeledő zászlós elé lovagolt, tisztelgett a zászlónak, aztán a zászlóalj arcvonala előtt a helyére kísérté. A gyakorlat vagy díszelés végén a zászlót hasonló módon vitték vissza az őrnagy lakására.

⁶⁶ Kossuth Hírlapja, 1848. augusztus 1.

⁶⁷ Uo. augusztus 17.

⁶⁸ Magyar Nemzeti Múzeum, Kalauz a régiségtárban. (Továbbiakban Kalauz...) 15. bővített kiadás. Budapest, Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum. 1912. 66. o.

⁶⁹ Leltári száma: 0389/ZI.

⁷⁰ Kalauz... 83–84. o.

gója fehér selyem kelméből, a szegéllyel együtt hossza átmérője 5 láb 8 hüvelyk, szélessége a rúdnál 4 láb, jobb oldalán a magyarországi, a balon a megyei címer aránylagos nagysága festve. Három oldalon levő szegélye 6 hüvelyknyi széles és nemzeti színekkel háromszögű darabokra osztva körül festett. Tokja fekete viaszos vászon, reája fehér betűkkel a zászlóalj neve és száma kiírva.

A lovassági zászlónak rúdja 7 láb 3 hüvelyk hosszú, egyébiránt olyan mint a gyalogosoké, rajta középen egy lábnyi vasrudacska karikával. Lobogója fehér selyem kelméből, a szegéllyel együtt hossza átmérője 2 láb 4 hüvelyk. Címerek rajta mint a gyalogs. zászlón. Szegélye 3 hüvelyk⁷¹ széles úgy mint a gyalogoké festve. Tokja szürke mint a gyalog zászlóé.⁷²

A nemzetőrzászlók anyagát, külalakját és nagyságát szabályozó, fenti rendelkezés megjelenése előtt használatba vett zászlók zöme, de még a július 10-ét követően készültek egy része is — amint a pesti lovas nemzetőrség zászlója is tanúsítja — többé-kevésbé eltért a szabványostól. Ebben közrejátszott, többek között, az is, hogy részletes előírásokat a Baldacci-féle rendelet sem tartalmazott, s így azt különböző módon értelmezheték.

A nemzetőrzászlókhoz a különböző insurgents és polgárőrségi zászlók szolgáltak mintául, amelyek egy része a XIX. század első évtizedeiben már a nemzeti színeket és az ország címerét viselte.

Az 1848. július 10-i rendelet előírásai alapján készült nemzetőrzászlók közül néhány átvészelt a szabadságharc bukását. A 2 századból álló debreceni lovas nemzetőrség zászlójának⁷³ egyik oldalára az ország, a másikra Debrecen város címerét festették. Arany és ezüst hímzéssel díszített piros-zöld szalagján „Bátorság ad erőt... A hazá minden előtt” felirat olvasható.

A Veszprém megyei nemzetőrségnek Magyarország és Veszprém megye címerét viselő zászlóját a veszprémi Bakony Múzeum őrzi.

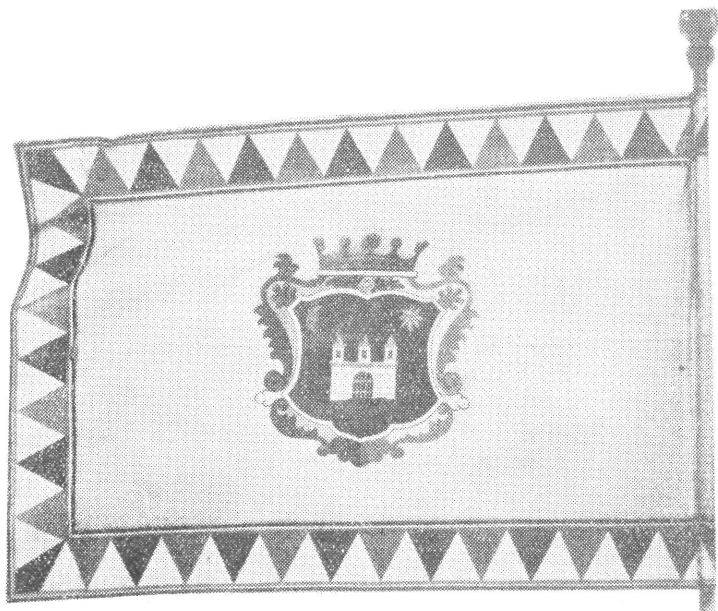
A zombori nemzetőrségnek Magyarország és Bács-Bodrog megye hímzett címerét feltüntető zászlója csak annyiban tért el az előírástól, hogy a zászlólap szabadon lengő széleit rojtozás, két szabad sarkát pedig bojt díszíti, továbbá, hogy az országcímeres oldalára a „Királyért Hazáért” a megyecímeresre a „Szabadságért” felírást hímeztek. A lángnyelvszegélyezést rátűzéssel erősítették a zászlólapra. Hímzéssel díszített háromágú szalagjának csak részben kiolvasható felirata: „Most vagy soha 1848... Putnik született Simonovits Kornélia... Emlékül Ballun Pál százados, és Ballun született Józits Borbála 1848. évben... Őrseregnek... Brunner Flórián.” 1849. február 11-én Zombor elfoglalásakor a Ballun százados házában elrejtett zászló a

⁷¹ 1 bécsi hüvelyk = kb. 0,026 m, 1 bécsi láb = kb. 0,31 m, 1 bécsi öl = kb. 1,89 m. A zászlók méretei centiméterekre átszámítva: Gyalogsági zászló: 179 × 126 cm; rudjának hossza 316 cm; a lángnyelvek magassága 15 cm. Lovassági zászló: 73 × 73 cm; rudjának hossza 229 cm; a lángnyelvek magassága 7,9 cm.

⁷² Közlöny, 1848. július 11.

⁷³ A zászló a debreceni Déri Múzeumban van. Leltári száma: 1906:341.

A Veszprém
megyei
nemzetőréség
zászlója

A zombori nemzetőrök
zászlója

Torda megyei
nemzetőrzászló

szerb felkelők kezébe került. Az 1880-as évek végén a zászlót Belgrádban őrizték, jelenlegi sorsa nem ismeretes.⁷⁴

A Szovjetuniótól 1941-ben visszakaptunk 2 olyan zászlót is, amelyekre Magyarország címerén kívül Torda megye címerét hímezték. Az egymástól és az előírásostól is bizonyos mértékig eltérő zászlók — címereik tengelye a zászlórúdra merőleges, lángnyelveik csúcsa, váltokozva, a zászlólap közepe és széle felé irányul — a Bem-hadtest kapitulációjakor kerültek a cári csapatok kezére. A zászlók az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében vannak.⁷⁵ Ugyancsak 1941-ben került haza egy Hajdú megye címeres zászló, amely azonban nem nemzetőrzászló volt, hanem feltehetően az 1848 őszén megalakult Bocskai-szabadcsapat, illetve annak lovasságából szervezett 17. Bocskai-huszárezred használta. Erre enged következtetni a zászlóra festett másik címer, amely csaknem azonos a Bocskai-szabadcsapat hajdani pecsétjén szereplő címerrel. A címerfestő, a 21. törvénycikk szellemében, talán az ország ősi címerét akarta megeleveníteni, a zászlón látható címer ugyanis erősen emlékeztet az 1222-es Aranybulla pecsétjén szereplő címerre. A zászló kétágú, vörös selyemszalagján a „Hazáért” és „Előre” jelszavak olvashatók.⁷⁶

Az 1896. évi millenniumi kiállításon szerepelt 2, Sopron megye címeres, szabványos nemzetőrzászló, amelyeket a hozzájuk tartozó egy-egy zászlószalag tanúsága szerint „Szabad királyi Sopron város nemzetőrségének”, illetve „Kismarton vidék nemzetőrségének 1848”

⁷⁴ A zászló fényképe az Országos Hadtörténeti Múzeum birtokában van. *Thim József: Délmagyarország önvédelmi harca 1848–49-ben.* Zombor, Bittermann Nándor, 1887. I. köt. 243. o.

⁷⁵ Leltári számuk: 0021—0022/Z1.

⁷⁶ A zászlót és szalagját az Országos Hadtörténeti Múzeum őrzi. Leltári száma: 0029/Z1.

ajándékozott herceg Eszterházy Miklósné. Mindkét szalagra a „Királyért, törvényért, szabadságért” jelmondatot, valamint az adományozó nevét írták.⁷⁷

A Borsod megye nemzetőrsége részére készített zászlók egyike is túlélte a szabadságharc bukását. Ez a zászló csak abban tért el a Baldacci-féle rendeletben előírtaktól, hogy a zászlólapnak mind a négy szélét nemzetiszínű lángnyelvek szegélyezték, az országcímert pedig „Életet a hazáért és függetlenségünkért” felirat övezte, amelyet a szabadságharc után „Életet a hazáért és királyért”-ra módosították.⁷⁸ A zászlóra erősített nemzetiszínű szalagon nem volt felirat.

A győri nemzetőrség ugyancsak szabványos zászlójának országcímeres oldalára a „Királyért”, továbbá a „Hazáért és szabadságért” jelmondatot hímezték. A zászló másik oldalán Győr megye címerét a „Győri Nemzeti Őrsereg” felirat fogja közre. A zászló háromágú nemzetiszínű szalagjának feliratai: „Szabadság, egyenlőség, testvériség” (a piros ágon), „Honszeretet vezérelje győzelemre fegyvereinket!” (a fehér ágon), „A győri nők, a hon szabadságát védő győri nemzetőrségnek, 1848. szept. 3.” (a zöld ágon). A zászlóánya Peregı Mihályné volt.⁷⁹

Vörös-zöld szegélyes fehér selyemzászlót kapott gróf Forgách Kálmánné Pongrácz Vilma zászlóanyától a kassai lovas nemzetőrség is, de a zászlón csak a város címerét tüntették fel, az országcímer helyére Szűz Mária ábrázolás került.⁸⁰

Az előbbieken az 1848. július 10-i rendelet előírásai szerint készült, vagy azoktól csak némileg eltérő nemzetőrzászlókról volt szó. A továbbiakban olyan nemzetőrzászlókat ismertetünk, amelyek a szabványostól lényegesen különböznek. Ezek legtöbbször nemzetiszínű, tehát piros-fehér-zöld selyemből vagy vászonból összevarrt zászló, amelyen az ország- és a megyecímert rendszerint a zászló középső fehér mezéjében tüntették fel. Az ilyen zászlókon a címereken kívül többnyire feliratok is szerepelnek, előfordulnak azonban címer nélküliek is, ezeken csak a felirat utal a zászlót használó nemzetőr alakulatra. Az 1848-as nemzetőrzászlóknak ezt a típusát is, akárcsak az előírás-szerűeket, a szabadságharc bukásakor megmentett zászlók segítségével mutatjuk be.

Az Országos Hadtörténelmi Múzeum őrzi az 1848 márciusában szervezett, de már júniusban feloszlott Pesti Nemzetőr Gránátos Osztály piros-fehér-zöld vászonzászlóját.⁸¹ A zászló egyik oldalának közepére Magyarország címerét, attól jobbra „Pesti Nemzet Őr”, a címertől balra „Gránátos Osztály” feliratot festettek. A zászló másik oldala üres. A zászlóra erősített két szalag felirataiból kiderül, hogy a zászló-

⁷⁷ Dr. Szendrei János (szerk.): Magyar hadtörténelmi emlékek az ezredéves országos kiállításán. Budapest, Franklin Társulat, 1896. 414–415. o.

⁷⁸ Molnár József (szerk.): A Borsod-Miskolczi Múzeum ismertető katalógusa. Miskolc, Szelényi és Társa Könyvnyomdája, 1902. 74–75. o.

⁷⁹ Győri Közlöny. 1874. október 15. 340. o. — A zászlót a győri Xántus János Múzeum őrzi. Leltári száma: 53. l. 1.

⁸⁰ Dr. Wick Béla: Kassa története és műemlékei. Kassa, „Wiko” Kő- és Könyvnyomdai Műintézet, 1941. 196. o.; Kassai emlékalbum: I. m. 44–46. o.

⁸¹ Leltári száma: 0120/ZI.

anya gróf Szapáry Ferencné Almásy Rozália volt. A zászlót 1848 augusztusában Egressy Samu őrnagy átadta a Nemzeti Múzeumnak.⁸²

A debreceni lovas nemzetőrség szabványos zászlójáról fentebb már megemlékeztünk. A város 12 századból álló gyalogos nemzetőrségének két zászlója volt.⁸³ Mindkettőt virágmintás piros-fehér-zöld brokátselyemből készítették. Az egyiket — amint az nemzetiszínű szalagjának feliratából kiderül — Pethő Sándorné Fazekas Éva, egy jómódú debreceni szabómester felesége adományozta.⁸⁴ A zászló egyik oldalára (a fehér mezőbe) Debrecen címerét, a címer alá (a zöld mezőbe) az „Élj Istennek, hazádnak, királyodnak” jelmondatot hímezték. A zászló másik oldalán Hungária szimbóluma, egy festett és hímeztetett nőalak látható, jobbjaiban „Egyetértés” feliratú babérkoszorút, baljában az ország címerét feltüntető pajzsot tartva. A zászlólap szabadon lengő széleit arany rojtozás, két szabad sarkát arany bojt díszíti.

A debreceni gyalogos nemzetőrök másik zászlójára a város és az ország címerét, az országcímer alá pedig a „Király, Haza, Szabadság” feliratot hímezték. A szabad szélein nemzetiszínű rojtozással ellátott zászló piros-fehér-zöld szalagján „A debreczeni polgári őrseregnek Örök tisztelete zálogul. 1848. Z. F.”⁸⁵ felirat olvasható.

A váci nemzetőröknek a délvidéki táborba, a harctérre indulás előtti napon, augusztus 6-án, vasárnap felszentelt piros-fehér-zöld nehézselyemből varrt, rojtozott szélű zászlóján az országcímer alá a „Királyért, Hazáért, Szabadságért” jelmondatot hímezték, a város címer (a gyermek Jézust karjában tartó Szűz Mária) alatt olvasható felirat pedig „Egyenlőség, Testvériség”. A zászló szalagján „Honvédelem és Rend” felirat, valamint a zászlóanya neve, „Gróf Nákó Kálmáné. — Sz. Gyertyánffy Bertha” szerepel. A zászlót az 1850-es években egy báró Bibra nevű csendőr főhadnagy elkoboztatta, de később visszaadta a városnak.⁸⁶

A kecskeméti gyalogos és lovas nemzetőrök is a táborba indulás előtt kapták meg két teljesen egyforma zászlójukat, amelyeket július 16-án szenteltek fel.⁸⁷ A lovas nemzetőrök zászlóját a Világosról lovasostól megszökött zászlótartó vitte haza Kecskemétre. Ennek az 1890-es évek elején még a város levéltárában őrzött zászlónak egyik oldalán a „Kecskeméti nemzeti őrsereg” felirat és Magyarország címere volt látható, a másikon „Kecskemét” és „395” (a honfoglalásra utaló téves szám) felirat, alatta az országcímer, még lejjebb e sorok:

„Hont szerzett az ősi kard
Vérrel őrzi a magyar”,

⁸² Kalauz . . . 79. o.

⁸³ A zászlók a debreceni Déri Múzeumban vannak, Leltári számuk: 1906:339—340.

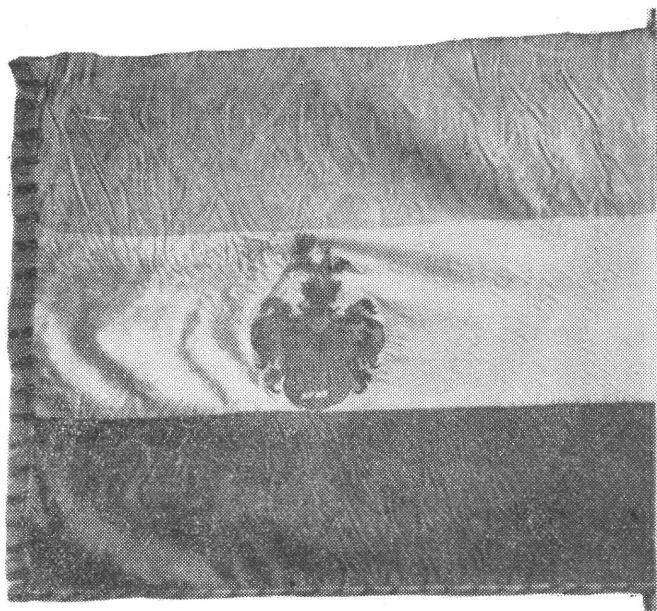
⁸⁴ Hadimúzeumi Lapok, 1927. 1—2. szám. 22—23. o.

⁸⁵ ZF = Zurics Ferenc az aradi tábor „verespántlikás” hajdúönkéntesei, majd a debreceni honvédszászlóalj parancsnoka. Őrnagyi kinevezése megjelent: Közlöny, 1849. január 20.

⁸⁶ Dr. Tragor Ignác: Vác története 1848—49-ben. Vác, Kiadja a Váci Múzeum-Egyesület. 1908. 33. o.

⁸⁷ Pesti Hírlap, 1848. július 29.

A debreceni gyalogos
nemzetőrök zászlója

A váci
nemzetőrök
zászlaja

továbbá az „1848”-as évszám. A zászlólap legalján ágaskodó oroszánt ábrázoltak. A kecskeméti a város címerében levő kecskét, úgy látzik, nem tartották alkalmasnak és illendőnek harci elszántságuk jelképezésére a zászlón, ezért tüntették fel helyette kétszer is az országcímert, illetve az oroszánt. A lovas nemzetőrök zászlójára adományozott háromágú, nemzetiszínű szalagra a „Kecskeméti nőktől!”, „Él magyar, áll Buda még!”, valamint „Győzni, vagy halni!” feliratok kerültek.⁸⁸

A Békés megyei nemzetőrséget a harcmezőre szólító 1848. június 29-i hadügyminiszteri rendelet megérkezése után, július 6-án megtartott rendkívüli megyei közgyűlés úgy határozott, hogy „Zászlót hármat a gyalogság, egyet a lovasság számára, a házipénztár költségén készíttessen az alispán azonnal, s mindeniken álljon a felírás: Békés megye (gyalog vagy lovas) nemzetőrsége a hazáért.”⁸⁹ E feliratokat Mogyoróssy János nemzetőr százados festette a hamarosan elkészült, igen díszes nemzetiszínű zászlókra. E szöveget állítólag a nemzetőrök egy részének zúgolódása miatt végül is „Békés megye V. Ferdinánd és a hazáért 1848”-ra kellett módosítani, s emiatt a július 11-én megtartott zászlószentelést másnap, a táborba indulás napján megismételték.⁹⁰

A Zemplén megyében felállított önkéntes nemzetőrzászlóaljnak báró Sennyei Istvánné zászlóánya ajándékozott⁹¹ egy nemzetiszínű zászlót. A zászló vörös mezejébe „A közbátorságért!” jelszót, a fehérbe a magyar koronát, a zöldbe a „Ne bánts a magyart!” jelszót hímezték. A szabadságharc után a megyeháza dísztermének padlózata alá rejtett zászlót a Bach-korszakban megtalálták és elégették.⁹²

A Tolna megyei nemzetőrség zászlóját piros-fehér-zöld selyemből varrták, s azon csak az ország és a megye címerét tüntették fel. A zászló, amely 1941-ben a Szovjetunióból került haza, a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van.⁹³

1936-ban a Nemzeti Múzeumból az akkori Hadimúzeumba került a Bereg megyei nemzetőrség nemzetiszínű zászlója, amelyen szintén nem szerepel felirat, hanem csupán az ország és a megye címere. A második világháború idején a zászló elveszett, de a róla készült fényképről megállapítható, hogy egy kétágú zászlószalag is tartozott hozzá. A szalagon a „Hazáért! Szabadságért!” jelmondat, valamint — feltehetően a zászlóánya neve — „Gaálnő” felirat olvasható. (A szalag feliratainak egy része nem betűzhető ki.)⁹⁴

A Vas megyei nemzetőrök két ország- és megyecímeres, nemzetiszínű zászlója a szombathelyi Savaria Múzeum gyűjteményében van. A zászlókon feliratok nincsenek.

⁸⁸ *Ifjú Bagi László* (szerk.): Emlékkönyv a kecskeméti honvéd emléktábla leleplezése alkalmára, Kecskemét, Tóth László Könyvnyomdája, 1892. 80–81. o.

⁸⁹ *Oláh György*: Békésvármegye 1848–49. I. köt. Gyula, Dobay János Könyvnyomdája, 1890. 227. o.

⁹⁰ Uo. 218. o.

⁹¹ Nemzeti Politikai Hírlap, 1848. szeptember 24.

⁹² *Beke Lajos*: A zempléni nemzetőrség. Sátoraljaújhely, „Zemplén” Könyvnyomdája, 1893. 19. o.

⁹³ Leltári száma: 0023/ZI.

⁹⁴ A zászlót a Hadimúzeum letéti naplójában 2718. számon tartották nyilván.

Tolna megyei nemzetőrök zászlója

Az inotaiakkal egy nemzetőrszázadot alkotó csóri nemzetőröknek Szőgyény Marich Lászlóné, a század kapitányának a felesége ajándékozott⁹⁵ egy magakészítette nemzetiszínű zászlót, amelynek egyik oldalán a fehér mezőben „Csoóri nemzetőrség zászlaja 1848” felirat szerepelt. A zászlót a század elején az aradi ereklyemúzeumban őrizték.⁹⁶

A világosi fegyverletétel után a cári csapatok hadizsákmányaként Oroszországba került egy, feltehetően a keszthelyi nemzetőrök használta nemzetiszínű selyemzászló is. Az 1941-ben hazatért zászló egyik oldalán „Éljen a háza”, valamint „1848” (babérkoszorúban), továbbá „Keszthely M. Város Közönsége”, a másik oldalán „1848” (babérkoszorúban) arannyal festett felirat olvasható.⁹⁷

A ceglédi lovas nemzetőröknek 1944-ig a ceglédi múzeumban őrzött nemzetiszínű zászlója a második világháború végén megsemmisült. A róla készült fényképről csupán annyi állapítható meg, hogy a zászló egyik oldalán, babérkoszorúval övezve, „Czegléd 1848” felirat szerepelt.

⁹⁵ Szőgyény Marich László országbíró emlékiratai. I. köt. Budapest, Cs. és kir. udvari Könyvnyomda, 1903. 90. o.

⁹⁶ A zászló egyik oldalát ábrázoló fénykép megtalálható *Gracza György: Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*, III. köt. Budapest, Lampel Róbert kiadása, é. n. 91. o.

⁹⁷ Leltári száma: 0116/ZI.

Az eddigiekben ismertetett nemzetőrzászlókat nagy általánosságban két típusba sorolhatjuk: vagy a piros-zöld lángnyelv szegélyes, fehér alapszínű, szabványos, vagy a piros-fehér-zöld alapszínű zászlók közé. A nemzetőrzászlók e két típusának mintegy szintézisét testesíti meg a Pest megyei nemzetőrség IV. zászlóaljának selyemzászlója.⁹⁸ A két-rétű zászlólap egyik oldala nemzetiszínű, a másik pedig fehér, szabadon lengő szélein piros-zöld lángnyelvekkel szegélyezve. A nemzetiszínű oldal közepére az ország stilizált levelekkel övezett, koronás címerét hímezték, a másik oldalra pedig Pest megye címerét és alá „IV-ik zászlóalja” feliratot festették.

Elégé sajátos a gyaraki nemzetőrségnek az aradi múzeumban őrzött zászlója is. A közel négyzetalakú, rojtozással díszített fehér selyemzászlólap egyik oldalára Nyitra megye, a másikra Magyarország címerét festették. Az országcímert „Készült a gyaraki őrsereg számára Rigó Katalin által 1848” felirat övezi.⁹⁹

1848 tavaszán az országnak a nemzetiségek lakta vidékein is megkezdődött ugyan a nemzetőrség szervezése, de a magyar trikolort többnyire visszautasították. Az oravicai nemzetőrök például kijelentették, hogy amíg a hadsereg császári zászlókat használ, ők sem hajlandók mást elfogadni.¹⁰⁰ A szászrégeni nemzetőrség zászlójának egyik oldalán Erdély címere szerepelt, a másik fekete-piros-aranyárga színű volt.¹⁰¹

Előfordult, hogy egyes nemzetőr alakulatok a régebbi insurgents vagy polgárőrségi zászlókat használták nemzetőri zászlóként. A Bihar megyei nemzetőrök például a megye nemesi felkelői részére 1797-ben készített, megye- és országcímeres zöld selyemzászló alatt harcoltak.¹⁰² A szegedi nemzetőrség egyik alakulata a városi polgárőrök zászlójával vett részt a szabadságharcban. A köröskörül nemzetiszínű lángnyelvekkel szegélyezett, fehér ripszelyem zászló egyik oldalára a holdsarlón álló, baljában a gyermek Jézust tartó Szűz Máriát hímezték, a másik oldalra pedig Magyarország címerét, amely fölé két angyal tartja a magyar koronát.¹⁰³

Érdekes epizódja az 1848-as szabadságharc történetének annak a mintegy 300 hajdúböszörményi nemzetőrnek az esete, akik csak arra a zászlóra voltak hajlandók felesküdni, amelyet 1606-ban Bocskai István adományozott a hajdúknak. A hajdúböszörményi Közbátorsági Választmány az ügyet a hajdúkerület közgyűlése elé terjesztette, amely helyt adott a nemzetőrök óhajának, de csak oly feltétellel, „... hogy a böszörményi őrsereg fölesketésekor a kérdéses lobogó, mint a hajdani szabadságküzdelmek szent ereklyéje, felkoszorúztatván a haza dicsően kivívott új szabadságának törvényes háromszínű nemzeti rózsáival, kiállítassék —, de az eskütétel után ismét a

⁹⁸ A zászlót 1922-ben vásárolta meg a Hadimúzeum. Jelenleg az Országos Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében van. Leltári száma: 0197/Z1.

⁹⁹ A zászló országcímeres oldalának fényképe megtalálható *Gracza György: I. m. 139. o.*

¹⁰⁰ Nemzeti Politikai Hírlap, 1848. május 18.

¹⁰¹ 1848—49. Történelmi Lapok, 1898. 95. o.

¹⁰² Uo. 112. o.

¹⁰³ A zászló a szegedi Móra Ferenc Múzeumban van.

levéltárba visszavitessék, az őrserég pedig rendesen háromszínű lobo-
gót használjon.”¹⁰⁴ Az igen vastag zöld brokátselyemből készített,
úgynevezett fecskefark szabású Bocskai-zászlón látható ábrázolás —
egy páncélos lovaggal viaskodó és a párharcból győztesen kikerülő
tigris — a hajdúknak a német elnyomók elleni küzdelmét szimboli-
zálja.

A Bocskai-zászló a hajdúböszörményi nemzetőrök esetén túlmenően
is szerepet játszott a szabadságharcban. Sillye Gábor hajdúkerületi
kormánybiztos, a Bocskai-szabadcsapat szervezője pl. 1849. január 6-i
„Hazafiúi szózat”-ában arra hívta fel a hajdúvárosok lakosságát,
hogy sorakozzanak fel Bocskai zászlója alá. Debrecen népéhez inté-
zett 1849. január elejei kiáltványában Kossuth is hivatkozott Bocskai
ősi zászlójára, „melly alatt vérrel szerettek magoknak szabadságot a
hajduk... kik ma is hivatva vannak megtartani a hazának azon
szabadságot, mellyet őseik szereztenek”.¹⁰⁵ Ezt a jelenleg a hajdúszo-
boszlói Bocskai Múzeumban őrzött zászlót a hajdúönkéntes lovas
nemzetőrök állítólag a harcba is magukkal vittek, alatta küzdöttek
Aradnál, majd az erdélyi hadszíntéren.

A délvidéki szerb felkelés kitörése után 1848 júniusától a nem-
zetőrség a 22. törvénycikkben megszabott rendeltetésétől eltérően
honvédelmi szolgálatot teljesített. Szemere Bertalan belügyminiszter,
a küszöbön álló polgárháborúra hivatkozva, 1848. június 10-én és
11-én kelt rendeleteiben¹⁰⁶ harci készenlétre szőlította fel a veszélyez-
tetett megyéket és városokat, majd június 13-án Zala, Somogy, Tolna,
Arad, Vas, Baranya, Bács, Temes, Brassó, Torontál, Csanád, Csongrád
és Pest megyének, valamint a jász-kun kerületnek elrendelte,¹⁰⁷ hogy
két héten belül meghatározott létszámú felfegyverzett nemzetőrséget
állítsanak ki és indítsanak útba az eszéki, Szeged környéki haditá-
borba. Az ily módon mozgósított és a harcmezőre kivonult nemzetőr
alakulatok 1848 júliusától kezdve ott küzdöttek a sorkatonaság és a
már létező néhány honvédzászlóalj oldalán. 1848. augusztus elején
20 442 gyalogos és 1535 lovas nemzetőr¹⁰⁸ harcolt a Délvidéken. Nem-
zetőrök ezrei indultak harcba 1848 őszén Jellasics (Jelačić) ellen is.
E küzdelmek tüzeiben váltak a nemzetőrség zászlai valóban a szabad-
ságharc hadi zászlóivá.

Arra a kérdésre, hogy helytálltak-e zászlóik alatt a nemzetőrök a
harcban — nem lehet egyértelműen pozitív választ adni. A nemzet-
őrség hadi alkalmazására nézve eleve hátrányos volt, hogy funkcióját
eredetileg csupán rendfenntartási, rendőri feladatokra korlátozták,
valamint, hogy szervezését a városi és megyei hatóságokra bízták.

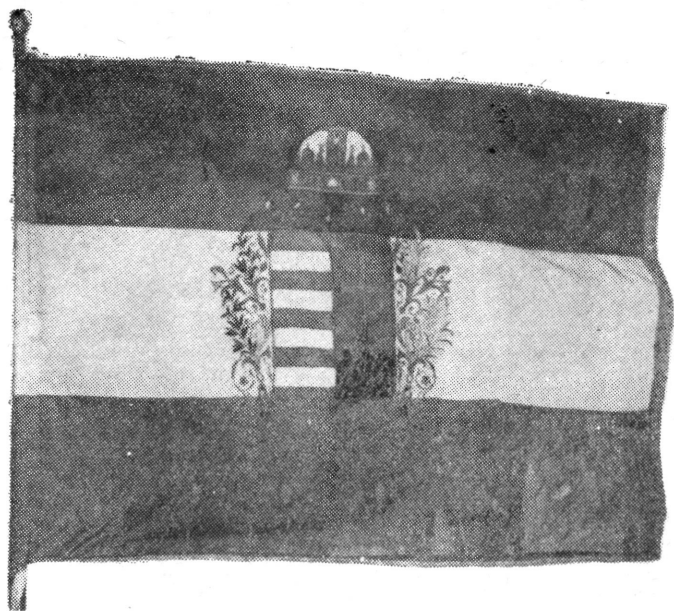
¹⁰⁴ Pesti Hírlap, 1848. május 5.

¹⁰⁵ Alföldi Hírlap, 1849. január 7.

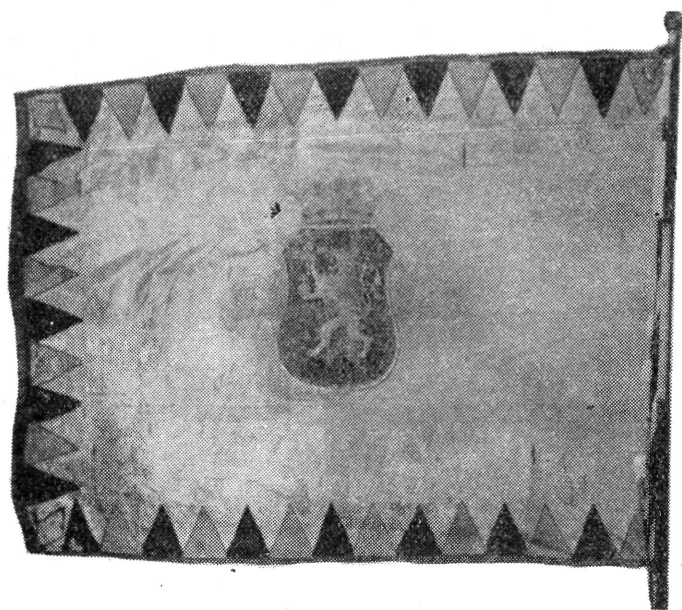
¹⁰⁶ A rendeletek megjelentek: Közlöny, 1848. június 18.

¹⁰⁷ Uo. — A három rendelet kivonatossan megjelent *Pap Dénes*: I. m. 185—186. o., 194—196.
o., 205—208. o.

¹⁰⁸ Országos Levéltár (továbbiakban OL.): Az 1848—49-i minisztérium levéltára. Kormány-
biztosi iratok. 1317. rakt. sz. Beöthy iratok. (Óbecse, 1948. augusztus 8. Táborok elhelyezése
és száma c. kimutatás.) Közli *Urbán Aladár*: A nemzetőrség önkéntes mobilizációja 1848
nyarán. HK. 1958. 3—4. szám.

A Pest megyei nemzetőrség IV. zászlóaljának zászlója

A nemzetőrség alakulatainak harcértékét rendkívül csökkentette kiképzésük alacsony színvonala és korszerűtlen, hiányos fegyverzetük. (Az 1848 augusztusában kiállított 1800 székesfehérvári nemzetőr közül pl. 370 főnek nem volt fegyvere.¹⁰⁹) Az 1848 nyarán a harctérre vitt nemzetőr alakulatok túl gyakori, 2—8 hetenkénti felváltása a harci tapasztalatokkal és edzettséggel nem rendelkező friss erőkkel, komoly gondot okozott a hadvezetőségnek. Mindez arra készítette a kormányt, hogy augusztus 13-án önkéntes nemzetőrség felállítását rendelje el „önkéntesen ajánlkozó, erős, egészséges, egyénekből . . . , akik kötelezvék mindaddig, míg a harcz tart, vagy a haza szolgálataikat igényelni fogja, a kormány rendelete alá helyezni magokat”.¹¹⁰ Az önkéntes nemzetőrségi csapatokból négy seregestet alakítását tervezték; Batthyány miniszterelnök augusztus 27-én elrendelte, hogy a dunáninneni és dunántúli kerületbeli önkénteseket Vácott, illetve Pápán, a tiszáninneni és tiszántúli kerületbelieket Szolnokon, valamint Aradon összpontosítsák.¹¹¹

Az önkéntes nemzetőrség felállításáról kiadott rendelet nyomán alakult meg — többek között — Patai István őrnagy parancsnoksága alatt a mintegy 1000 főnyi Szabolcs megyei önkéntes nemzetőrzászlóalj. Az önkénteseknek a főispán felesége, gróf Dégenfeld Istvánné ajándékozott egy nemzetiszínű zászlót, amelyet a táborba indulás előtt egy nappal, szeptember 10-én szenteltek fel Nagykállóban.¹¹² A zászlóra a zászlóanya egy szalagot is kötött, amelyen ez a felirat állt: „Szabolcs a hazáért” és „Győzni vagy meghalni 1848. Septb.” A Komárom várának kapitulációjakor megmentett zászlót előbb a Szabolcs megyei honvédegyelet, majd a nyíregyházi múzeum őrizte.

A dunáninneni kerület önkéntes nemzetőrségének zászlójából csak egy háromágú nemzetiszínű szalag maradt meg az utókornak. A Hadtörténeti Múzeum gyűjteményében levő szalag¹¹³ piros ágán „Csekonics Lipttay Leona 1848. Sep. 15-kén”, fehér ágán: „A Dunáninneni Kerületi Önkénytesek”, zöld ágán: „Itt az idő, most vagy soha” felirat olvasható.

Az 1848. szeptember 29-én Jellasics csapatai ellen Pákozdnál csatát vívott magyar sereg jelentős részét kitevő önkéntes nemzetőrség, az 1. és 2. pesti, a tolnai, a nógrádi, a székesfehérvári, a borsodi és a veszprémi zászlóalj önkéntesei győzelemre vitték zászlóikat. A pákozdi győzelemért az országgyűlés a haza nevében október 1-én határozatban fejezte ki háláját a „különös kitüntetésre méltónak tartott” csapatoknak — egyebek között —, a borsodi és a tolnai önkéntes nemzetőröknek.¹¹⁴

Hasonló elismerésben részesültek az október 7-i ozorai diadal kivívásában, Roth és Philippovics 7500 fős serege elfogásában és lefegy-

¹⁰⁹ Vidos Géza: Székesfehérvár nemzetőrei az 1848—49. évi szabadságharcban. Magyar Katonai Szemle, 1943. II. szám. 168. o.

¹¹⁰ Közlöny, 1848. augusztus 14.

¹¹¹ Uo, 1848. augusztus 29.

¹¹² Alföldi Hírlap, 1848. szeptember 28.

¹¹³ Leltári száma: 383—385/ZI.

¹¹⁴ Beér János—Csizmadia Antal: Az 1848—49. évi népképviselői országgyűlés. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1954. 258. o.

verzésében fő szerepet játszó tolnai népfelkelők és nemzetőrök is. Az országgyűlés „... a magát annyira kitüntetett tolnai csapatnak a hőiesen elfoglalt ágyúkból 3 darab 3 fontost, eme felírással: »Ozora 1848« ajándékozott engedelmet adván, hogy zászlójára hasonló feliratú szalagot fűzhessen e fényes nap emlékeként, mit a nemzet hálája öröklővé teend.”¹¹⁵ A tolnaiaknak megküldött, arannyal hímzett nemzetiszínű szalagot, amelyet a megyei levéltárban helyeztek el, a szabadságharc bukása után a megyei hatóságok elkobozták.¹¹⁶

„A szabadság harcának népharcznak kell lennie.”¹¹⁷ E Kossuth megfogalmazta követelménynek megfelelően 1848 őszétől egyre fokozottabb mértékben került sor a rendes haderő, a honvédség támogatására hivatott irreguláris erők, a népfelkelés és a szabadsapatok alkalmazására. A Jellasics ellen 1848 szeptember—októberében vívott népfelkelő- és gerillaharcok sikereiből, valamint a Schwechatnál és másutt, nyílt csatákban bevetett népfelkelő és nemzetőr alakulatok megfutamodásaiból leszűrt tapasztalatok alapján a Honvédelmi Bizottmány, Kossuth-tal az élén, 1848. december közepén a népfelkelés és a nemzetőrség rendeltetését a „száguldó csatározásban”, a gerillaharcban jelölte meg, és az erre kiadott rendeleteiben a törvényhatóságokat szabad mozgó, illetve gerillacsapatok alakítására szólította fel.¹¹⁸

„Fel a népfelkeléssel! Nemzeti guerilla harc! Szabadcsapatokkal!” — így hangzott a Windischgrätz ellen 1848 decemberében meghirdetett gerilla népháború kossuthi jelszava.¹¹⁹

A népfelkelők és a szabadsapatok is használtak zászlókat, ezekre nézve azonban természetesen nem volt semmiféle előírás. A népfelkelés zászlói valószínűleg igen egyszerű, rendszerint piros-fehér és zöld vászonból vagy gyapjúból készített zászlók lehettek, amelyeken többnyire se címer, se felirat nem volt. Az 1941-ben hazatért „világosi” zászlók között több ilyen jellegű zászló is szerepelt, bár ezek mindegyikét nem lehet egyértelműen népfelkelő zászlónak tekinteni, mivel a szabadságharc végén még egyes honvédzászlóaljok is használtak sima nemzetiszínű zászlót. A hajdúböszörményi „Hajdúsági Múzeum”-ban őriznek egy piros és zöld szövetből, illetve fehér gyolcsból összevarrt nemzetiszínű zászlót. Annakidején a helybeli népfelkelők használták. Az igen rossz állapotban levő, hiányos zászlón a következő felirat olvasható: „Élni tanulj s meghalni ha kell Magyar! ősi hazáért Május 11ⁿ 1849”. A szabadsapatok zászlóiról is, akárcsak a nemzetőrzászlókról, elsősorban a szabadságharc bukása után megmentett és megőrzött zászlók alapján nyerhetünk képet. A Kossuth nevét viselő szabad lovas csapatnak — 1848 augusztus közepén Berzenczey László kormánybiztos kezdte el szervezni, elsősorban széke-

¹¹⁵ Uo. 281. o.

¹¹⁶ Bodnár István: Szabadságharcunk ozorai diadala. Szekszárd, Molnár-féle Nyomdai RT., 1937. 28. o.

¹¹⁷ Közlöny, 1848. december 19.

¹¹⁸ Uo. 1848. december 17., 25.

¹¹⁹ Kossuth Lukács Sándornak, 1848. december 18. OL. Országos Honvédelmi Bizottmány 1848:5992. Közli Barta István (szerk.): Kossuth Lajos Összes Munkái (továbbiakban KÖM). XIII. k. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952. 797—798. o., 470/c. sz.

lyekből — piros és zöld háromszögekkel szegélyezett fehér selyemzászlója volt, egyik oldalán Magyarország, a másikon a székelyek címerével. A zászló egy olaszországi 48-as emigránstól került Pulszky Ferenc birtokába, aki 1881-ben a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.¹²⁰

Batthyány miniszterelnök 1848. szeptember 16-án hatalmazta fel Perczel Mórt egy Zrínyi nevét viselő szabadcsapat megalakítására.¹²¹ A szabadcsapat tagjai a Jellasics elleni harcba indulás előtt, szeptember 22-én esküdtek fel¹²² zászlajukra, amely Komárom várának feladása után, egy házkutatás során a császáriak kezébe került. A zászló az osztrák és a magyar kormány között 1926. május 28-án megkötött badeni egyezmény értelmében Magyarországnak visszaadott hadtörténelmi emlékekkel került vissza az országba,¹²³ de a második világháború végén elveszett. A zászló külalakjáról csak annyit tudunk, hogy fehér selyemből készült (valószínűleg lángnyelvek szegélyezték s az ország címere is szerepelt rajta) és a hazahozatalkor a kétrétű zászlólap egyik fele hiányzott.

A radikális Szalay László irányításával 1848 augusztusában szervezett Hunyadi-csapat piros és zöld lángnyelvekkel szegélyezett fehér selyemzászlójának egyik oldalára Magyarország, a másikkra Zólyom megye címerét festették. Az országcímeres oldalon „Hazának holtig hű”, a megyecímeres pedig „50. honvéd zászlóalj”¹²⁴ és „Győzzön az igazság” feliratok olvashatók. Az erdélyi haderő fegyverletételek a cári csapatok kezébe került zászlót a szovjet kormány adta vissza 1941-ben, és jelenleg a Hadtörténelmi Múzeum gyűjteményében van.¹²⁵

Egyes, főként márciusi fiatalok szervezte szabadcsapatok — például a Vasvári Pál szervezte Rákóczi-csapat, Oroszhegyi Józsa pesti szabadcsapata — vörös színű zászlót használtak.

A baloldali, radikális, republikánus eszméket és törekvéseket kifejezésre juttató vörös színt már 1848 március—áprilisában sokan viselték karszalagok, kokárdák és tollak formájában. A bécsi kamarillának a forradalom legfontosabb vívmányai visszacsinálására irányuló mesterkedései miatt, a március végi napokban Pesten kirobant tömegtüntetéseken a fegyvert és köztársaságot követelő népet „... alig lehetett lecsillapítani, a parasztokat akarták becsődíteni, a harangokat félreverní, s minden csitítás dacára kitűzték a veres zászlót”.¹²⁶ A vörös szalagot és kokárdát viselőket tettelegesen bántalmazó, reakciós elemek ellen a márciusi fiatalok hevesen felléptek. Irányi Dániel a Közbátorsági Választmány április 4-i ülésén kijelentette, hogy „ha a veres szalag azoknál, kik felköték, a republikának politikai hitvallását jelzi, ezért senkit kárhozatni nem fog”. A Közbátorsági Választmány 1848. április 9-én a vörös szín ügyében népgyűlést hívott egybe,

¹²⁰ Kalauz . . . 83. o.

¹²¹ Közlöny, 1848. szeptember 19.

¹²² Nemzetőr, 1848. szeptember 24.

¹²³ A bécsi gyűjteményekből Magyarországnak jutott tárgyak kiállítása a Magyar Nemzeti Múzeumban. Budapest, Kertész József Könyvnyomdája, 1933. 79. o.

¹²⁴ A Hunyadi-csapatból alakították Kossuth 1848. november 25-i rendeletére az 50. honvédzászlóaljat.

¹²⁵ Leltári száma: 0019/ZI.

¹²⁶ Márczius Tizenötödike, 1848. április 1.

amely elfogadta a Választmánynak a vörös szín szabad viseléséről hozott határozatát. A határozat a vörös szín viselői ellen intézett támadásokat „a szabadság megfertőzésének” tartotta.¹²⁷

A nemzetőrség és a hadsereg egyes alakulatainál is kitűzték a vörös színt. A pesti nemzetőrség keretében március 20-án megalakult „Egyenlőség” zászlóalj 1. századának tagjai vörös szalagot viseltek.¹²⁸ Perczel Mór csapatainál a tisztek fővegükön „vérszín” tollat és mellükön vörös szalagot hordtak.¹²⁹

A Bihar, Békés, Szabolcs és Szatmár megyei önkéntesekből toborzott; 1849 februárjában Monostorpályiban megalakult Rákóczi-szabadcsapatnak Vasvári Pál felkérésére a haladó szellemű Teleki Blanka grófnő¹³⁰ adományozott egy ezüst rojtozással díszített vörös zászlót. A Debrecenben készített és Nagyváradon felszentelt zászló egyik oldalára ezüst szállal az „Oh ha te élnél Rákóczi!”¹³¹ feliratot hímezték, a másikra Vörösmarty *Szózat*ának kezdő szavait: „Hazádnak rendületlenül”. A zászlóval együtt adományozott zöld selyemszalagon a zászlóanya és a szabadcsapat nevét, valamint a felszentelés dátumát tüntették fel. Vasvári őrnagy 1849 júliusában kezében ezzel a zászlóval esett el kétszázad magával az erdélyi hadszíntéren.¹³² A szabadságharc bukása után Teleki Blanka a pesti Újépületben együtt raboskodott a Rákóczi-csapat egykori, állítólagos zászlótartójával, az orosz Győry Istvánnal, aki azt állította, hogy szabadcsapata zászlóját ő mentette meg és rejtette el biztos helyre.¹³³

Oroszhegyi Józsa a Radikál Kör megbízásából, 1848 decemberében „pesti művelt ifjakkól” alakította meg a Pesti Szabad Portyázó Csapatot, amely a következő év első hónapjaiban vörös zászlója alatt sikeres gerillaharcot vívott a császári csapatok ellen a Mátra vidékén.¹³⁴ A csapat vörös zászlajának egyik oldalán „Csatára magyar!”, a másikon „Vért kíván a haza!” felirat szerepelt.¹³⁵

Vörös zászló alatt harcoltak Windischgrätz (Windischgraetz) serege ellen Mednyánszky Sándor győri portyázó csapatának gerillái, a „bakonyi piropántlikások” is, akik büszkén vallották magukat republikánusoknak.¹³⁶

A Szovjetunióból 1941-ben visszakapott 1848-as zászlók között is volt egyébként két sima, vörös zászló, ami azt bizonyítja, hogy egyes alakulatok még a szabadságharc végén is vörös zászló alatt harcoltak.

¹²⁷ Nemzeti Újság, 1848. április 13.

¹²⁸ Marcius Tizenötödike, 1848. április 6.

¹²⁹ Kossuth Hírlapja, 1848. december 17.

¹³⁰ Vasvári Pál az 1848-as forradalom előtt Teleki Blanka leánynevelő intézetének irodalomtanára volt.

¹³¹ Lövei Klára szerint Vasvári ezt a nosztalgikus sort Jellasics betörésekor a Pilvaxban írta Rákóczi arcképe alá, kifejezve, hogy a válságos helyzetben az országnak sem hadserege, sem hadvezére nincs. (Lövei Klára: A Rákóczi csapat zászlószentelése 1848–49-ben. Megjelent: Hazánk III. köt. 1885. 305–307. o.)

¹³² Fekete Sándor: Vasvári Pál. Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó, 1951. 53. o.

¹³³ 1848–49. Történelmi Lapok, 1892. 212. o.

¹³⁴ Oroszhegyi szabadcsapatának harcaival részletesen foglalkozik Kerekes Zoltán: A Pesti Szabad Portyázó Csapat története. HK, 1967. 1. szám. 65–105. o.

¹³⁵ Kossuth Hírlapja, 1848. december 29.

¹³⁶ Marcius Tizenötödike, 1848. december 30.

Az önkéntes nemzetőrzászlóaljok és a szabadcsapatok egyikéből-másikából 1848 végén honvédzászlóaljat szerveztek; így a Zrínyi-csapatból a 35., a Hunyadi-csapatból az 50., a Szabolcs megyei önkéntes nemzetőrzászlóaljból a 48. honvédzászlóalj alakult stb. Ezek a honvédzászlóaljakká átszervezett nemzetőr alakulatok és szabadcsapatok továbbra is megtartották eredeti zászlójukat. Részben ezzel is magyarázható, hogy a Szovjetunióból hazatért 56 „világosi” zászló között viszonylag sok megyecímeres zászló volt, bár — tegyük hozzá — nemzetőr alakulatok a szabadságharc végén is küzdöttek a honvédsereg kötelékében.

A harcmezőre kivitt nemzetőrség, az ismételten fegyverbe hívott népfelkelés és a szabadcsapat intézmény, ha jelentős szerepet játszott is az 1848/49-es szabadságharcban, a honvédelem feladatát alapvetően a reguláris haderőnek, a honvédségnek kellett ellátnia. Az önálló magyar nemzeti hadsereg megszervezésének ügye szinte a forradalom első percétől kezdve napirenden volt, az 1848-as honvédség mégis igen vontatottan, jelentős késedelemmel, nehéz vajadások közepette született meg. Ebben a magyar kormány és az országgyűlés megalakuló, a legalitáshoz görcsösen ragaszkodó elemei legalább annyira ludasak voltak, mint a bécsi kamarilla, amely az osztrák császárság érdekeiből kiindulva és a Pragmatica Sanctióra hivatkozva, foggal és körömmel védelmezte a hadsereg egységét, de korántsem volt annyira kényes a legális formák betartására, mint amazok. Ha a mérsekelteteket meg is tévesztette, a forradalmi baloldal éberségét azonban nem tudta elaltatni a bécsi udvarnak az a taktikája, hogy míg egyfelől a magyar kormány ellen kirobbant nemzetiségi mozgalmak vezetőit királyi leiratokban, tehát nyíltan felelősségre vonta, addig másfelől titokban lázadásra sarkallta és támogatásáról biztosította őket.

Jóllehet, a baloldal, ha nem is látta világosan a nemzetiségi mozgalmak minden indítékát, és a nemzetiségek szembefordulását a magyar kormánnyal kizárólag a bécsi udvar ármánykodásai következményének tartotta, azt helyesen ismerte fel, hogy a Habsburg-kormányzat a szerbek, horvátok és a többi nemzetiségek mozgalmát ellenforradalmi céljaira használja fel, és hogy a magyar forradalom és szabadság megdöntésére készül. Erre a hazát fenyegető veszélyre hivatkozott a Radikál Kör 1848. május 1-i felhívásában, amelyben a kormányt egy önkéntesekből toborzott hadsereg felállítására és a rendelkezésre álló magyar katonasággal, tehát a császári haderő magyar kiegészítésű ezredeivel való egyesítésre szólította fel. A felhívásban a baloldali értelmiségiek hangot adtak ama meggyőződésüknek, „hogy ha a riadó megfuvatik, a kitűzendő zászló alá százezrek hazafiúi buzgósággal sietendnek.”¹³⁷ A baloldal, ha e felhívásával bizonyos fokig nyitott kapukat döngtetett is — a minisztertanács ugyanis már április 26-i ülésén hozott határozatában egy 10 00 főből álló önkéntes sereg költségvetésének elkészítésére és benyújtására utasította a pénzügyminisz-

¹³⁷ Pesti Hírlap, 1848. május 3. — Megjelent: Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához. II. köt. Budapest, Hadtörténelmi Intézet, 1953. 10–11. o.

tert és a hadügyminiszteri teendőket ideiglenesen ellátó miniszterelnököt¹³⁸ —, bizonyára előbbre vitte az önálló magyar hadsereg megteremtésének ügyét.

Batthyány miniszterelnöknek az ország lakosságához intézett 1848. május 16-i felhívásával¹³⁹ megkezdődött a toborzás a törvényesség látzatának megőrzése végett „rendes nemzetőrség” néven felállított és néhány héttel később már honvédnek nevezett első 10 zászlóaljba. Május végétől a felhívásban megjelölt toborzóhelyeken nagy lendülettel és lelkesedéssel folyt az évszázadok óta első olyan toborzás, amikor önként, a nemzeti szabadság védelmére fogtak fegyvert a honpolgárok és álltak — az ország történelmében először — nemzeti-színű toborzó zászlók alá.

„Az önkéntes sereg számára lelkesen folyt a toborzás. Utczáról utczára hordoztatik a nemzeti lobogó...” Debrecenből írta Nagy József toborzóbiztos ezt a tudósítást, amelyből az is kiderül, hogy május 25-ig közel 200 újoncot toboroztak, akik „nagy részt rongyos proletariátusok, de azért többet bízhatunk hozzájuk, a nincstelen koldusokhoz, mint sok pókhasú philiszterekhez”.¹⁴⁰ Nagy József e sorai nem igényelnek kommentálást.

Nem mindennapi módon folyt a toborzás Gyulán, ahol a város hölgyei készítette toborzó zászlót a „szép s kedves” Bogyó Luiza vitte a toborzóbiztosok oldalán.¹⁴¹

Az 1848-as honvédtoborzások érdekes zászlóemléke került elő 1896-ban a szászországi Ebersbachban; egy kifakult nemzetiszínű zászló, egyik oldalán „Honvéd kell most a hazának”, a másikon „Üssetek fel katonának” buzdító sorokkal.¹⁴² A zászló, amelyet 1936-ig a Nemzeti Múzeum, majd a Hadimúzeum őrzött, a második világháború végén elveszett.

„Eljen a Haza! 1848” feliratú, nemzetiszínű toborzó zászlóból kettő is található a hazai múzeumokban. Az egyik ún. fecskefark szabású, a másik téglalap alakú és erősen rongált, hiányos. Az előbbi¹⁴³ a Hadtörténeti Múzeum, az utóbbi az egrri Dobó István Múzeum tulajdonában van.

Az első tíz honvédtoborzás felállítását követően a honvédség szervezésében némi megtorpanás következett be, jollehet a képviselőház július 11-én Kossuth indítványára határozatot hozott az ország haderejének 200 000 főre való növeléséről és 40 000 újonc azonnali kiállításáról. „A magyar hadseregről” szóló 33. törvénycikket a király nem szentesítette ugyan, de a Jellasics betörését követő napon, szeptember 12-én a képviselőház Kossuth javaslatára határozatot hozott „az ország védelme iránt”, s abban utasította a kormányt, hogy „azon se-

¹³⁸ OL. 1848—49-es minisztertanácsi jegyzőkönyvek gyűjteménye. Vörös Antal egykorú másolata. Megjelent: *Sinkovics István* (sajtó alá rend.): KÖM XII. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957. 71—72. o.

¹³⁹ Pesti Hírlap, 1848. május 17. Megjelent: *Szemelvények* ... II. köt. 12. o.

¹⁴⁰ Jelenkor, 1848. június 4.

¹⁴¹ *Oláh György*: I. m. 296. o.

¹⁴² Kalauz ... 82. o.

¹⁴³ Leitári száma: 0059/Z1.

regmennységet, mely az őfelségéhez felterjesztett törvényjavaslatban nyomban kiállíttatni rendeltetik, toborzás útján állítsa ki.”¹⁴⁴ A bécsi udvarral való szakítás, a megalkuvó elemek háttérbe szorítása, a Honvédelmi Bizottmány megalakulása után ismét nagy lendülettel folyt a honvédszászlóaljok felállítása. Szeptember közepén a honvédszászlóaljok száma még csak 14, október végén már 42, december közepére pedig eléri a 64-et. A császári hadseregtől „örökölt” 12 huszárezredet is kiegészítették, továbbá felállítottak 6 új huszárezredet is.

Az 1848—49-es szabadságharc honvédsége — a nemzetőrség és a népfelkelés alakulataihoz hasonlóan — nemzetiszínű csapatzászlókat használt. A honvédség fegyvernemei közül csak a gyalogság és a lovasság alakulatainak voltak zászlói. A gyalogságnál minden zászlóalj, a lovasságnál minden osztály saját zászlóval rendelkezett. A négy osztályból álló huszárezrednek ezredesi osztályának zászlaja egyben ezredzászló is volt.

A honvédség szabványos, többé-kevésbé egyöntetű, a nemzetőrség szabványos zászlójához hasonló fehér selyemzászlókat használt. A zászlólap szabadon lengő széleit, de olykor a rúd felé eső szélét is piros-zöld egyenlő szárú vagy egyenlő oldalú háromszögek, ún. lán nyelvvel szegélyezték. A háromszögeket száraik mentén rendszerint keskeny lapos ezüst paszománnyal szegték be vagy szabadon hagyták. A zászlólap egyik, többnyire a bal oldalán kék festésű mezőben Magyarország címerét helyezték el, rokokó stílusú, aranybarna színű kerettel körülvett, ovális pajzsba foglalva. A címerpajzs kerete fölött lebegő magyar korona alsó részéből jobbra és balra hullámvonalban haladó nemzetiszínű szalag futott ki. A címerpajzsot övező keret középső részéből pedig szintén jobbra és balra babér- és olajág hajlott ki. A címerpajzs keretét és a koronát egy ugyancsak aranybarna színű nagyméretű ovális, rokokó keret övezte. Ugyanilyen keret vette körül a zászlólap jobb oldalán feltüntetett, kék és piros öltözetű Szűz Máriát, fején nimbuszal övezett arany koronával, jobbában joggal, bal karjában az országalmát tartó gyermek Jézussal.

A honvédség zászlóinak méretei megközelítőleg megegyeztek a nemzetőrszászlókéval. A címert, illetve Szűz Mária ábrázolást övező keret mérete 71×61 cm volt.

A nemzetőrség és a honvédség zászlói tehát alapvetően abban tértek el egymástól, hogy az utóbbiakra megyecímer helyett Szűz Mária ábrázolás került. Voltak természetesen egyéb eltérések is. Így például, amíg a nemzetőrszászlókon az országcímert sohasem foglalták keretbe, addig a honvédszászlókon Magyarország címerét többnyire a fentiekben leírt, vagy másfajta keret övezte, de előfordult, hogy csak a Szűz Mária ábrázolást vette körül keret, a címerpajzsot nem. Elvértve akadtak olyan zászlók is, amelyeken mind a címert, mind a Szűz Mária ábrázolást szabadon, díszítőkeret nélkül tüntették fel. Általában főleg

¹⁴⁴ Közlöny, 1848. szeptember 14. Megjelent *Beér—Csizmadia*: I. m. 573. o.

ezeknek a címer- és a Szűz Mária ábrázolást övező kereteknek színben és díszítő elemekben mutatkozó eltéréséből, továbbá a címerpajzs alakjának különbözőségéből adódik, hogy a szabványos honvédszászlóknak is igen sokféle változata volt, bár a fentiekben leírt variáció volt a leggyakoribb.

A honvédség zászlóin az alakulat számát és elnevezését általában nem tüntették fel — ezeket többnyire a zászlószalagra írták — de például a pozsonyi 4. és az Erdélyben felállított 32. honvédszászlóalj, valamint már a korábban említett Hunyadi-szabadcsapatból szervezett 50. honvédszászlóalj esetében a zászlón szerepelt. A 4. zászlóalj zászlója abban is eltért a többitől, hogy piros-fehér-zöld színű volt. Ugyancsak nemzetiszínű zászlót használt a 10. (Vilmos) huszárezred egyik osztálya is, amint az a Szovjetunióból 1941-ben visszakapott és a második világháború során elvesztett zászló adataiból kitűnik. A Bocskai-szabadcsapat gyalogságából szervezett 52. és 53. honvédszászlóaljak valamelyike számára kért zászlót Szemere Bertalan felső-magyarországi kormánybiztos 1849. január 2-án a Klapka ezredeshez, a felső-tiszai hadsereg parancsnokához írt alábbi levélben:

„Zászlója nincs a Bocskay zászlóaljnak, Nyíregyházán van három, abból egy elhozandó. *Háromszínű, habár nincs is szabályszerűleg csinálva.*”¹⁴⁵

Szemere fenti levele két dolgot bizonyít:

1. Voltak „szabályszerűleg” készített zászlók, tehát lennie kellett előírásnak is.
2. Ha a szükség úgy kívánta, szabálytalan zászlókat is kiadtak alakulatoknak.

A honvédszászlókra a címert és a Szűz Mária ábrázolást, valamint a lángnyelveket az esetek többségében festették, de előfordultak hímzett és applikált zászlóábrázolások, illetve lángnyelvek is.

Az a tény, hogy a szabványosnak mondható honvédszászlók között is különféle változatok fordultak elő, abból adódott, hogy a zászlókat más-más zászlófestők, illetve különböző helyeken és valószínűleg nem is azonos mintarajzok alapján festették. A szabadságharc honvédszászlóinak készítőire eddig még nem derült fény, amint annak a rendelkezésnek sincs nyoma, amellyel a szűzmáriás zászlókat a honvédségnél bevezették. Jóllehet az első 10 honvédszászlóaljat a nemzetőrség keretében állították fel, a Baldacci-féle, már több ízben is említett zászlórendelet előírásai nem vonatkoztak rájuk, mert egyrészt a honvédszászlókon megyecímerrel nem találkozunk, másrészt a Pesten alakult 1. és 2. honvédszászlóalj zászlóit már a nemzetőrségi zászlókra kiadott rendelkezés megjelenése előtt több mint két héttel, 1848. június 24-én felszentelték.¹⁴⁶ E két zászló közül az 1. honvédszászlóaljé 1849-ben az osztrákok hadizsákmánya lett ugyan, de elkerülte a megsemmisülést és ma a Hadtörténelmi Múzeumban az 1848-as szabad-

¹⁴⁵ Hadtörténelmi Levéltár. 1848—49-es iratok. 12/4—10. fasc.

¹⁴⁶ Pestü Hírlap, 1848. június 25.

ságharc és egyben a magyar hadtörténelem legelső honvédszászlójának kijáró megbecsüléssel és kegyelettel őrzik.¹⁴⁷

Az 1. honvédszászlóalj zászlója a szabványos honvédszászlóknak legelső és egyben azt a változatát is képviseli, amelyből a legtöbb maradt meg az utókor számára. A Hadtörténeti Múzeumban az 1848-as honvédszászlók zöme csaknem teljesen azonos az 1. honvédszászlóalj zászlójával. Ennek a változatnak egyik jellegzetessége: a piros-zöld lángnyelvek a zászlólapnak mind a négy szélét szegélyezik. A lángnyelvek száma a zászlólapnak mind a négy szélén: 7.

A Habsburg-dinasztiának a debreceni országgyűlés 1849. április 14-i ülésén kimondott trónfosztása után sok alakulat zászlóján lefestették a magyar koronát. (A Hadtörténeti Múzeumban őrzött egyes 48-as zászlókban jól kivehetők a festés alatt a korona nyomai.) Az 1849 április közepe után készített honvédszászlókra a címer fölé a korona helyett olaj- és tölgyágkoszorúval díszített kardot festettek vagy hímeztek. Ezt a motívumot hímezték például az erdélyi hadsereg egyik huszárosztályának 1849-ben a cári csapatok kezébe került és 1941-ben hazatért zászlójára. A Hadtörténeti Múzeum gyűjteményét gazdagító, külalakját illetően egyedi változatnak tekinthető zászlón¹⁴⁸ a hímezett címert nem helyezték keretbe, csupán a hímezett és applikált Szűz Mária képet veszi körül egy ezüst szálból hímezett, egyszerű ovális keret. A zászló kétágú szalagjára a „Hazáért” és „Szabadságért” jelmondatot hímezték.

A honvédszászlókat — a rendszerint egyedileg készített nemzetőrszászlókkal ellentétben — általában egyszerre nagyobb mennyiségben készítették és az alakulatok zászlószükségletét központilag tárolt készletből elégítették ki. Ezt bizonyítja Raksányi Boldizsár őrmesternek és hadügyminiszteri segédiktatónak 1849. január 24-én a hadügyminisztérium katonai osztályához írt alábbi jelentése, amely az 1848-as hadi zászlók történetéhez igen értékes és érdekes adalékokat nyújt:

„A központi hadmegye főparancsnoksága megszűnván, van szerencsém alázattal jelenteni, hogy alól írt, mint azon iroda tagja, ugyanannak irománya s holmija ideszállításával bízattam meg. Azonban említett irományokat s holmikát, többek között *44 előre készített* (kiemelés tőlem — K. Z.) új zászlót Debreczenbe felhozatván akkoron itt helyben még semmi katonai hatóságot nem találtam, minél fogva biztos helyet kerestem azoknak letételére, s így azokat ezen város levéltárába rakattam le.

De miután fennemlített főparancsnokságból mindezüideig sem a főparancsnok sem karsegédje nem jelentek meg, nehogy hátramaradást szenvedjenek az újonnan alakítandó zászlóaljok a szükséges zászlók ki nem kapása miatt: nem késtem az azóta felállított helybeli főparancsnokságot azonnal megkeresni fensőbb zászlóknak átvételére. Azonban, mint hogy ez sem körébe nem tartozott, sem e részben senki felhatalmazva nem volt, azokat mind a mai napig át nem vette.

¹⁴⁷ Leltári száma: 0093/ZI.

¹⁴⁸ Leltári száma: 0020/ZI.

Ennélfogva hivatalos tisztelettel felkérem a hadügyminisztériumot, méltóztatnék vagy megrendelni a nevezett zászlók s irományok átvételét, vagy engem azoknak kinek leendő átadására utasítani.

Van szerencsém egyúttal jelenteni, hogy az ide mellékelt nyugtató szerint Mártonfy Zsigmond őrnagy úrnak rendeltéből a 67-ik zászlóalj számára egy zászlót szolgáltattam ki, mely tettem, bár erre, megvállom, nem voltam felhatalmazva, remélem nem fog a tisztelt hadügyminisztérium által hibámul felrovatni.”¹⁴⁹

A fenti jelentést a katonai osztály megküldte a gazdasági osztálynak, amely január 30-án utasította Raksányit, hogy a 43 zászlót adja át Benyáts századosnak, a debreceni egyenruházati raktár főfelügyelőjének.¹⁵⁰ Raksányi azonban már csak 42 zászlót tudott átvenni a városi levéltártól, mert időközben a városi tanács, Asbóth alezredes debreceni térparancsnok közbenjárására a 70. honvédszászlóalj részére is kiadott egy zászlót.¹⁵⁰ A ruházati raktárba végül is bekerült 42 zászló közül 33 gyalogsági, 5 pedig lovassági volt.¹⁵¹ 1849 március—májusában a debreceni ruházati raktárból kapott zászlót a 69., a 36., az 55., a 76. és a 90. honvédszászlóalj is.¹⁵²

1848-ban az önálló magyar nemzeti hadsereg megteremtésének egyik alapvető feltétele volt a császári hadsereg magyar kiegészítésű seregredeinek, illetve huszárseregeinek magyar lábra állítása, tehát nacionalizálása és a honvédszászlóaljakkal való egyesítése, azaz beolvasztása a honvédseregbe.

A seregredek magyar lábra állítása — többek között — a magyar nemzeti színek felvételét, azaz piros-fehér-zöld csákórózsa, kardbojt és szolgálati öv viselését és nem utolsósorban a császári zászlóknak nemzetiszínű hadi zászlóval való felcserélését jelentette. Ez a probléma tehát közvetlenül is kapcsolódik az 1848—49-es szabadságharc hadi zászlóinak témájához, ezért, ha csak vázlatosan is, de foglalkozunk vele.

A független felelős magyar kormányról szóló 1848. évi 3. törvény-cikk a Magyarországon állomásozó császári katonaságot a magyar hadügyminisztériumnak rendelte alá. Ezt megerősítette a magyarországi főhadikormányzókhoz intézett május 7-i királyi leirat is, kimondván, hogy „a magyar katonaság jövődjére minden kiadandó parancsokat és rendeleteket, illető magyar minisztériumom útján veendő, ugyancsak ahhoz intézendők minden hivatalos jelentések. Ezen törvény a katonai végvidékekre is kiterjed.”¹⁵³ Ennek ellenére az ország területén állomásozó császári ezredek továbbra is a bécsi hadügyminisztérium rendelkezéseit hajtották végre. Az ezredek reakciós, zömükben idegen tisztjei szembehelyezkedtek a magyar kormánnyal és a legénységet is igyekeztek befolyásuk alatt tartani. Jellemző, hogy a nemzetőrség részére igényelt fegyverek eltitkolása miatt Léderer

¹⁴⁹ OL. 1848—49-es hadügyminisztérium irattára. 1849:3321.

¹⁵⁰ Uo. 1849:1964.

¹⁵¹ Uo. 1849:2403.

¹⁵² Uo. 1849:6269, 1849:7905, 1849:8274, 1849:12181, 1849:16681.

¹⁵³ Pap Dénes: I.m. 77. o.

budai főhadparancsnok ellen május 10-én szervezett tüntetés résztvevőinek kaszabolásában a magyar gránátosok is részt vettek. Joggal merült fel a kortársban az aggódo kérdés: „Tud-e valamit azon magyar vitéz, kinek ha most ellenség támadna, elvéreznie kellene a házáért, — tud-e csak valamit nemzeti újjáalakulásunkról?... hogy nemzeti lobogót nem kapnak, az vétek; de nagyobb politikai, s nemzetiség elleni hiba a kormányunktól: hogy német — azaz a magyarral ellenséges szellemű tiszték tisztelkednek a magyar ezredekben...”¹⁵⁴

1848 nyarán egyre többen emelték fel szavukat azért, hogy a magyar ezredeknek eskessék fel az alkotmányra, adjanak nekik nemzeti zászlót és hogy a Hessen-Homburg, Vilmos, Coburg és más idegen hercegek, főhercegek és uralkodók nevei helyett a magyar történelem nagy alakjainak, Hunyadinak, Zrínyinek, Rákóczinak a nevét viseljék.

„... állítsátok a bajnokokat a nemzetiszínű zászló alá, vezéreljétek az édes nemzeti nyelven s ha idegen földön idegen érdekekben talán nem a legszentebb csaták helyein is bámulatos tetteket bírtak elkövetni; a haza szent ügyéért, az édes szülőföld védelmében csodákat fognak művelni.”¹⁵⁵

A sorezredek magyar lábra állítását, az önálló magyar hadsereg azonnali megszervezését követelő baloldal és a megalkuvók között augusztus második felében heves vitára került sor a katonaállítási törvényjavaslat képviselőházi tárgyalásán. A baloldal élesen támadta Mészáros hadügyminisztert, aki a július 11-én megajánlott 200 000 fős haderő részére első ütemben kiállítandó 40 000 újonccal teljes egészében a sorezredek akarta kiegészíteni. A hadügyminiszter javaslatát támogató Berzenczey László azzal érvelt a sorezredek magyar lábra állítása ellen, hogy azok katonái ragaszkodnak a fekete-sárga zászlókhöz, amelyekre felesküdtek és „a nemzeti zászló rögtöni kitűzése által többen eltántorodhatnának”.¹⁵⁶ Ágoston József Berzenczeyvel polemizálva hangoztatta: nem látja be, miért ne lehetne a fekete-sárga zászlókat nemzeti zászlóval felcserélni, „s azt mondani: védjétek meg ezt, árasszatok rá dicsőséget, miszerint az utókor is megemlékezne, hogy ti voltatok az elsők, akik nemzeti lobogó alatt harcoltatok”.¹⁵⁷

„... a magyar szabadságot és nemzetiséget csak magyar nemzeti hadsereg biztosíthatja — hangoztatta Patay József —, de míg a katona német zászló alá, német szellemben esküszik, míg német tisztje, német parancsszava, német ruhája van, addig nem látja biztosítva a szabadságot.”¹⁵⁸

A sorezredek magyar lábra állítását többen azért ellenezték, mert szerintük ezzel Magyarország kihívná maga ellen a bécsi udvart. Ez

¹⁵⁴ Jelenkor, 1848. május 9.

¹⁵⁵ Kossuth Hírlapja, 1848. július 11.

¹⁵⁶ Uo. 1848. augusztus 18.

¹⁵⁷ Uo.

¹⁵⁸ Uo.

alól az érvelés alól rántotta ki a talajt Teleki László: „Aki a magyar független nemzeti önálló hadsereget, „casus belli”-nek tekintené, az „casus belli”-nek tekintené irányunkban nemcsak a hadsereg függetlenségét, hanem Magyarhonnak nemzeti függetlenségét is...”¹⁵⁹

A katonaaállítás törvényjavaslat képviselőházi vitájában végül is a baloldal maradt alul. A képviselőház a katonaaállításról úgy döntött, hogy a megajánlott újoncok egy részéből a továbbra is német lábon hagyott seregredeket egészítik ki, a kiegészítés kontingensén felül kiállítottakból pedig „honvédi zászlóaljak fognak alakíttatni, mellyeknél az ügyvezetési, vezényleti nyelv, zászló, ruha és jel azonnal magyar leend. Mihelyt a körülmények megengedik a magyarországi mostani seregredek is tökéletesen magyar lábra fognak állíttatni.”¹⁶⁰

Amit a baloldal kevesellt, Bécs számára túl sok volt; szeptember 11-én Jellasics serege átlépte a magyar szabadságharc Rubiconját, a Drávát és másnap a képviselőház elfogadta a korábban már említett, szeptember 12-i honvédelmi határozatát, amelyben a kormányt a toborzás megkezdésére utasította, meghagyva, hogy az újoncok kizárólag a létező honvédszászlóaljak kiegészítésére és új honvédszászlóaljak felállítására fordítandók. A határozat a seregredek tisztjeinek és katonáinak megengedte az átlépést a honvédszászlóaljakba. Ez az utóbbi döntés egyrészt a seregredek reakciós tisztjeinek elszigetelését, másrészt a honvédszászlóaljak erősítését célozta.

„Magyarország önállása, törvényes függetlensége és szabadsága addig biztosítva nem lehet, míg magyar, tisztán nemzeti lábra állított hadserege nincs...”¹⁶¹ — jelentette ki a képviselőház szeptember 13-i ülésén Kossuth, akire, mint a képviselőház október 8-i határozatával az ország teljhatalmú kormányává nyilvánított Honvédelmi Bizottmány elnökére várt elsősorban az a feladat, hogy megoldja a seregredek magyar lábra állítását. E feladat végrehajtását október elején már nem a kormány és az országgyűlés megalkuvó elemeinek óvatossága gátolta, hanem az ezrekben reakciós aknamunkát folytató, megbízhatatlan tiszttek. Ezek ellen kívánt többek között fellépni a Honvédelmi Bizottmány 1848. október 8-i parancsával,¹⁶² amelyben minden várparancsnoknak és a várakban létező minden katonaságnak elrendelte, hogy hét napon belül „múlhatatlanul tűzze ki a magyarországi háromszínű lobogót”, és agyonlövés terhe alatt adjon írásbeli nyilatkozatot arról, hogy hű az országhoz és kész engedelmessé válni a kormánynak.

A Honvédelmi Bizottmány október 8-i parancsát Arad és Temesvár parancsnoka megtagadta, de Péterváradra — némi habozás után — Blagoevics Imre altábornagy, szlavóniai főhadparancsnok október 15-én kitűzette a nemzeti zászlót és ezért neki a Honvédelmi Bi-

¹⁵⁹ Uo. 1848. augusztus 22.

¹⁶⁰ A magyar hadseregről szóló 1848:33. tc. — Közlöny, 1848. augusztus 31. Közli *Beér-Csizmadia*: I. m. 570—571. o.

¹⁶¹ Közlöny, 1848. szeptember 15.

¹⁶² OL. OHB 1848:393. — Közlöny, 1848. október 9. Közli: KÖM XIII. köt. 127. o.

zotmány köszönetét fejezte ki. Lipótvárat október 13-án, Eszéket 22-én nemzetőr alakulatok foglalták el csellet, és kitűzték a nemzeti zászlót.

1848 október—novemberében a Honvédelmi Bizottmány fáradhatatlanul tevékenykedett a seregek magyar lábra állítása érdekében. Október 12-én utasította Hajnik Pál országos rendőrségi igazgatót, hogy a 39. (Don Miguel) sorgyalozezred 13-án Pestre érkező egyik századának tisztjeit „az iránt felszólítsák, akarnak-e a magyar zászló alatt a magyar ügy mellett minden ellenségünk ellen, feltétlenül harcolni, s azonnal a magyar színeket feltűzni?”¹⁶³

A Honvédelmi Bizottmány október 14-én elrendelte Mészáros hadügyminiszternek, intézkedjék, hogy a 2. (Hannover) huszárezred parancsnoka „azonnal tűzesse fel a magyar színeket”, távolítsa el a „nem magyar szellemű” tiszteket és ily módon biztosan helyre tudja majd állítani ezredében a felbomlott fegyelmet.¹⁶⁴

A nemzeti színek felvételének lelkesítő hatását tükrözi az a tudósítás, amely a 10. (Vilmos) huszárezred október 7-én nemzeti zászlójára felesküdt két osztályának 9-i táborba indulásáról számol be: „...nemzeti cocardakkal s valódi nemzeti lelkesedéssel indultak Bécs felé. Elindulásuk előtt lelkesítő beszédet intéze hozzájuk a hadügyminister, amelynek végzavai »Éljen a haza! Éljen a szabadság!« riadó és szívből fakadt visszhangra találtak a deli huszárok ajkain.”¹⁶⁵

A seregek magyar lábra állítására — jölehet ez a folyamat már korábban elkezdődött — a képviselőház október 15-én hozott határozatot. Ebben egyrészt elrendelte, hogy az ezredek a magyar háromszín felvételét azonnal hajtsák végre, másrészt a képviselőház határozatai és a Honvédelmi Bizottmány parancsai iránti engedelmességre kötelezte a hadsereg tisztjeit, kimondva, hogy aki feltétlen engedelmességet nem fogad, azt bocsássák el.¹⁶⁶

A képviselőházi határozat kihirdetése után fokozottabb lendülettel folyt a nemzeti színek felvétele a sorgyalozezredeknel s a huszárezredeknel. 1848. november 18-án a Honvédelmi Bizottmány intézkedett, hogy a Galiciából hazatért és Ung megyében tartózkodó Koburg-huszárosztály részére „a rendőri hivatal Bernáth Zsigmond Ung megyei főispán úr kezeihez egy nemzeti zászlót; rózsákat és szalagot pedig egy teljes huszárdivízió számára elegendőt, legfeljebb holnap okvetlenül szolgáltatasson át...”¹⁶⁷

A haditáborokba vezényelt sorgyalozezredeknel és huszárezredeknel a fekete-sárga császári zászlókat többnyire nem cserélték fel nemzeti zászlókkal, hanem a régi zászlókra csupán nemzetiszínű szalagokat kötöttek. Ezek az ún. „zászlóátszentelések” ünnepélyes keretek között zajlottak le. 1848. október 24-én Óbecsén volt egy ilyen ün-

¹⁶³ Eredeti fogalm. OL. OHB 1848:1026. Közli: KÖM XIII. köt. 176. o.

¹⁶⁴ Eredeti fogalm. OL. OHB 1848:1060. Közli: KÖM XIII. köt. 197. o.

¹⁶⁵ Kossuth Hírlapja, 1848. október 10.

¹⁶⁶ Közlöny, 1848. október 17. Közli *Beér—Csizmadia*: I. m. 281—282. o.

¹⁶⁷ OL. OHB 1848:3128. Közli *Rédvay István dr.*: Huszáraink hazatérése 1848—49-ben. Budapest, „Jövő” Könyvnyomda, 1941. 73. o.

nepség, ahol Beöthy Ödön kormánybiztos az 1. (Ferdinánd) huszár-ezred, valamint az 52. (Ferenc Károly)¹⁶⁸ és a 19. (Schwarzenberg) sorgealozezred (egy-egy osztálya, illetve zászlóalja) fekete-sárga zászlóit „szentelte fel... nemzetiekké, honi színű szalagokat kötve azokra... Midőn az így felszentelt zászlókat a katonai sorba visszavitték, a huszárok a reájuk kötött nemzeti szalagokat csókolgatták”.¹⁶⁹

Október 26-án a verbászi táborban a 2. (Sándor), a 33. (Gyulai), a 48. (Ernö) és a 60. (Wasa) gyalogezredek zászlóinak „átszentelése” hasonló módon zajlott le, annyi különbséggel mégis, hogy a 2. sorgealozezred 3 zászlójának a csupasz rúdjára kötötték fel a nemzeti-színű szalagokat, a fekete-sárga zászlókat ugyanis rúdjairól előzőleg leszedték.¹⁷⁰

Kossuth, a Honvédelmi Bizottmány elnöke, aki a Lajta-menti táborban maga is részt vett ilyen „átszentelési” ünnepélyeken, 1848. október 25-én Parndorfból a következőket írta a Honvédelmi Bizottmánynak: „A sereg maga, az dicső, bátor és lelkesült, mint talán sereg soha sem volt a világon. Felállítottam a zászlóaljakat, és a fő-tiszti kar fényes kíséretében egyenként meglátogatám; a zászlókra a szallagokat feltűzetém, a rózsákat, szallagokat kiosztatom, nagy részben már kiosztva találtam. Armadánk nationalisálva van.”¹⁷¹

КЕРЕКЕШ Золтан:

БОЕВЫЕ ЗНАМЕНА РЕВОЛЮЦИИ И ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ БОРЬБЫ 1848—49 ГГ.

Резюме

Автор, исходя, как из основной причины, из австрийского гнета, — тяготевшего над Венгрией и всё более усиливающегося с конца XVIII века, — указывает на то, что не менее государственного суверенитета, отсутствие самостоятельной национальной армии Венгрии красноречиво отражают знамена полков венгерского пополнения императорских вооруженных сил, на которых вместо государственного герба и национальных цветов Венгрии изображались герб и цвета империи Габсбургов.

Жалобы по поводу игнорирования национальных венгерских цветов и государственного герба прозвучали и на государственных собраниях Венгрии, проведенных до 1848 года, но безрезультатно.

Нужна была победа буржуазной революции 1848 года для того, чтобы была издана статья закона 21, возвращавшая национальный красно-бело-зеленый цвет и государственный герб Венгрии в «исконные права», чтобы родилась самостоятельная венгерская армия — гонведская армия, имеющая свои боевые знамена национального цвета.

Формирование гонведской армии началось лишь в мае 1848 года, но уже в дни мартовской революции была учреждена национальная гвардия — вооруженные силы,

¹⁶⁸ Az 52. sorgealozezred 3. zászlóalja csak 1849. február 27-én kapott nemzetiszínű csapat-zászlót, amelyet Törökszentmiklóson szenteltek fel. — Közlöny, 1849. március 7.

¹⁶⁹ Kossuth Hírlapja, 1848. november 2.

¹⁷⁰ Alföldi Hírlap, 1848. november 15.

¹⁷¹ OL. ONB 1848—1796. Közl. KOM. XIII. köt. 277. o.

унаследованные от французской революции 1789 года, считавшиеся по всей Европе оплотом народной свободы.

Знамена национальной гвардии были учреждены декретом правительства, изданным 10 июля 1848 года. Стандартное знамя национальной гвардии изготавливалось из белого шелка, по свободным краям полотнище было окаймлено язычками пламени национального цвета (в виде треугольников). На правой стороне полотнища знамени изображался государственный герб, а на левой стороне — герб комитата, выставившего данную часть национальной гвардии. В статье подробно описывается несколько знамен национальной гвардии — в первую очередь те, которые пережили разгром борьбы за свободу. Часть этих знамен отличается от стандартных знамен, предписанных декретом от 10 июля. Наиболее распространенное отличие: основной цвет знамени не белый, а красно-бело-зеленый. Разница иногда заключается лишь в том, что на знаменах, изготовленных в основном согласно предписаниям, изображаются девизы и названия частей.

Имели место случаи, когда некоторые части национальной гвардии использовали старые инсургентские знамена или знамена муниципальной гвардии.

Далее в статье описываются знамена частей ополченцев и регулярных частей, участвовавших в борьбе за свободу. Среди знамен последних, встречались также и знамена красного цвета, выражая тем самым, что под эти знамена собирались солдаты и офицеры с радикальными, республиканскими политическими взглядами.

Войсковые знамена регулярной армии, армии гонведов, отличались от обычных (стандартных) знамен национальной гвардии в первую очередь тем, что на них вместо герба комитата было нарисовано красками изображение Пречистой Девы Марии. Стандартные гонведские знамена не были однообразными. У гонведских знамен, сохранившихся в относительно большом количестве, проявляются различия в изображении государственного герба и Пречистой Девы Марии, которые были нарисованы красками или вышиты, имеются также различия и в окаймлении полотнища знамени. Существовали и такие гонведские части, которые использовали не стандартное знамя. После низложения Габсбургской династии 14 апреля 1849 года на знаменах гонведов была закрашена корона над государственным гербом.

Гонведские пехотные батальоны и кавалерийские (гусарские) дивизионы в большинстве случаев снабжались знаменами, изготовленными в более крупном количестве по заказу Министерства Обороны и хранимыми в центральном порядке.

В заключительной части статьи рассматривается слияние полков императорских вооруженных сил венгерского пополнения с гонведской армией и национализация их. В ходе реорганизации эти полки также приняли национальные цвета, и свои императорские знамена заменили боевыми знаменами национального цвета.

ZOLTÁN KERÉKES:

DIE KRIEGSFAHNEN DER REVOLUTION UND DES FREIHEITSKAMPFES VON 1848—49

Resümee

Der Verfasser verweist aus der seit Ende des 18. Jh. immer stärkeren Unterdrückung durch die Habsburger ausgehend, daß das Fehlen der Selbständigkeit des Landes, der selbständigen ungarischen nationalen Armee augenfällig auch die Fahnen der sich aus Ungarn ergänzenden Regimente widerspiegeln; diese tragen nämlich statt des Wappens und der Farben Ungarns Wappen und die Farben des Habsburgerreiches.

Die Beseitigung der ungarischen Nationalfarben und des Landeswappens haben die Landtage der Jahrzehnte vor 1848 als ein Gravamen angesehen, konnten aber keine Remedur erreichen.

Es bedurfte erst der siegreichen bürgerlichen Revolution des Jahres 1848, um den Gesetzartikel Nr. 21 zu erbringen, der die rot-weiß-grünen Nationalfarben und das Landeswappen in ihre „uralten Rechte“ wiedereinsetzt, daß die die mit den Nationalfarben geschmückte Kriegsfahnen gebrauchende selbständige ungarische Armee, die Honvéd-Armee entstehe.

Die Organisierung der Honvéd-Armee begann erst im Mai 1848, doch bereits in den Tagen der Märzrevolution wurde die von der französischen Revolution des Jahres 1789 ererbte und seither in ganz Europa als Pfeiler der Volksfreiheit betrachtete bewaffnete Macht, die Nationalgarde ins Leben gerufen.

Bezüglich der Fahnen der Nationalgarde verfügte die Regierungsverordnung vom 10. Juli 1848. Die vorschriftmäßige Fahne der Nationalgarde wurde aus weißer Seide angefertigt, an den freien Rändern mit Flammenzungen (Dreiecken) in den Nationalfarben. Auf dem Avers das Landeswappen, am Revers das Wappen jenes Komitates, das die betreffende Formation der Nationalgarde stellte. Die Studie zeigt detailliert mehrere Fahnen der Nationalgarde, in erster Linie solche, die den Sturz des Freiheitskampfes überdauert haben. Ein Teil derselben weicht von den in der Regierungsverordnung vom 10. Juli enthaltenen Vorschriften ab. Die häufigste Abweichung besteht in der Grundfarbe: rot-weiß-grün statt weiß. Ein Unterschied besteht manchmal nur darin, daß an den ansonsten vorschriftmäßigen Fahnen Aufschriften (Losungen und Name der Formation) angebracht sind.

Es kam auch vor, daß einzelne Formationen der Nationalgarde alte Insurgentenfahnen oder Fahnen der Bürgergarde benutzten.

Die Studie beschreibt dann die Fahnen der Landsturm-Formationen und der Freikorps des Freiheitskampfes. Unter den letzteren befanden sich auch rote, dadurch die radikale, republikanische Auffassung der unter diesen Fahnen stehenden Mannschaft und Offiziere zum Ausdruck bringend.

Die Truppenfahnen der regulären Armee, der Honvéd-armee unterschieden sich von den Fahnen der Nationalgarde in erster Linie darin, daß sie statt des Komitatswappens das Bild der Jungfrau Maria trugen. Doch auch die vorschriftsmäßigen Honvédfahnen waren nicht einheitlich. Bei den in verhältnismäßig großer Zahl erhalten gebliebenen Honvéd-Fahnen gab es Abweichungen in erster Linie in dem auf die Fahne gemalten (oder gestickten) Landeswappen bzw. Muttergottesbild, und an den Rändern. Es gab auch Honvédformationen, die nicht die vorgeschriebenen Fahnen benutzten. Nach dem 14. April 1849, dem Tag der Dethronisation des Hauses Habsburg, wurde die Krone über dem Landeswappen übermalt.

Die Infanteriebataillone und Kavallerieskadronen der 1848-er Honvédarmee wurden meistens aus den Fahnenbeständen versorgt, die das Landesverteidigungsministerium in größeren Mengen zentral anfertigen ließ.

Der abschließende Teil der Studie befaßt sich mit der Eingliederung der sich aus Ungarn ergänzenden Regimenter der kaiserlichen Armee in die Honvéd-Armee bzw. mit ihrer Nationalisierung. Im Zuge der Umorganisation haben auch diese Regimenter die Nationalfarben angenommen und die kaiserlichen Fahnen mit Kriegsfahnen in den Nationalfarben vertauscht.